

Hva er Konjunkturbarometer for Nord-Norge?

Konjunkturbarometer for Nord-Norge er en del av Kunnskapsbanken og produseres av SpareBank 1 Nord-Norge en gang i året. Det er Kunnskapsbanken Bodø og Nordlandsforskning som står for kunnskapsproduksjonen. Konjunkturbarometer for Nord-Norge beskriver utviklingstrekk i internasjonal og norsk økonomi, og hvordan disse påvirker nordnorsk utvikling. Barometeret bygger på sentrale internasjonale og makroøkonomiske kilder, samt Norges Bank og Statistisk sentralbyrås (SSB) løpende analyser og vurderinger samt tilgjengelige rapporter og data om nordnorsk utvikling. Du vil kunne finne supplerende rapporter, tall og notat løpende på Kunnskapsbanken [kbnn.no](https://www.kbnn.no)

Forord

Siden 1995 har Konjunkturbarometer for Nord-Norge beskrevet utviklingstrekk i internasjonal og nasjonal økonomi og hvordan disse påvirker nordnorsk verdiskaping og utvikling. Dette har vi gjort for å bidra til at næringslivet og offentlige myndigheter i nord står bedre rustet til å møte utviklingstrekk og de utfordringer og muligheter som følger av disse. Med andre ord: kunnskapsdannelse som grunnlag for verdiskaping og utvikling for landsdelen.

I år er konjunkturbarometeret produsert av nordnorske kunnskapsmiljøer. Dette er et bevisst valg. Kunnskapen om landsdelen utvikles best i Nord-Norge. Samtidig er det viktig at kunnskapen er tilgjengelig og spres til samfunnet, nasjonale og internasjonale aktører. Derfor bruker SpareBank 1 Nord-Norge mye tid og ressurser på å gjøre kunnskapen tilgjengelig, og Kunnskapsbanken er navet i dette arbeidet.

Høstens konjunkturbarometer legges fram i ei tid der analyser viser at den sterke veksten i global handel fra 2017 og fram til i dag er i ferd med å svekkes. Usikkerhet trekkes fram som en av årsaksvariablene. *Usikkerhet* knyttes blant annet til geopolitiske spenninger, klimaendringer, handelskrig og framveksten av bilaterale og regionale handelsavtaler.

The International Monetary Fund (IMF) har redusert vekstanslagene for verdensøkonomien fire ganger siden juli 2018. I oktober 2019 ble veksten for 2019 nedjustert til 3,0 prosent. For Europa anslås veksten å være mellom 1,2 og 1,5 prosent. For 2020 antas det en noe økt veksttakt i verdensøkonomien – 3,4 prosent – men det er knyttet usikkerhet også til dette anslaget. For Nord-Norge er de lave vekstutsiktene hos vår største handelspartner Europa noe vi må ha særlig fokus på.

Nordnorsk økonomi har hatt en sterk utvikling over flere år. Paradoksalt nok har Nord-Norge høstet av usikkerheten i verdensøkonomien, som blant annet har bidratt til en vedvarende lav kronekurs. Et økt fokus på det arktiske, varer som verden trenger, og unike opplevelser som stadig flere

ønsker å ta del i, har bidratt til en historisk vekst og verdiskaping i landsdelen. I konjunkturbarometeret beskrives utsiktene som gode for 2020. Men også for Nord-Norge vil den økonomiske utviklingen være påvirket av usikkerheten i internasjonal økonomi.

Klima og bærekraft virker inn på landsdelens utfordringer og muligheter og vil innebære en betydelig omstilling for arbeidslivet og samfunnet. Næringene i nord må forplikte seg til internasjonale avtaler om reduksjon av klimagassutslipp og også tilpasse seg til de endringer som allerede har truffet oss. Utvikling av kunnskap om bærekraft som forretningsfortrinn vil være avgjørende for verdiskapingen. Klimaendringene vil medføre utfordringer for tradisjonelle forretningsmodeller, men vil også kunne åpne nye muligheter. Isfrie arktiske farvann åpner opp helt nye sjøruter, som igjen åpner opp for nye forretningsmuligheter i nord.

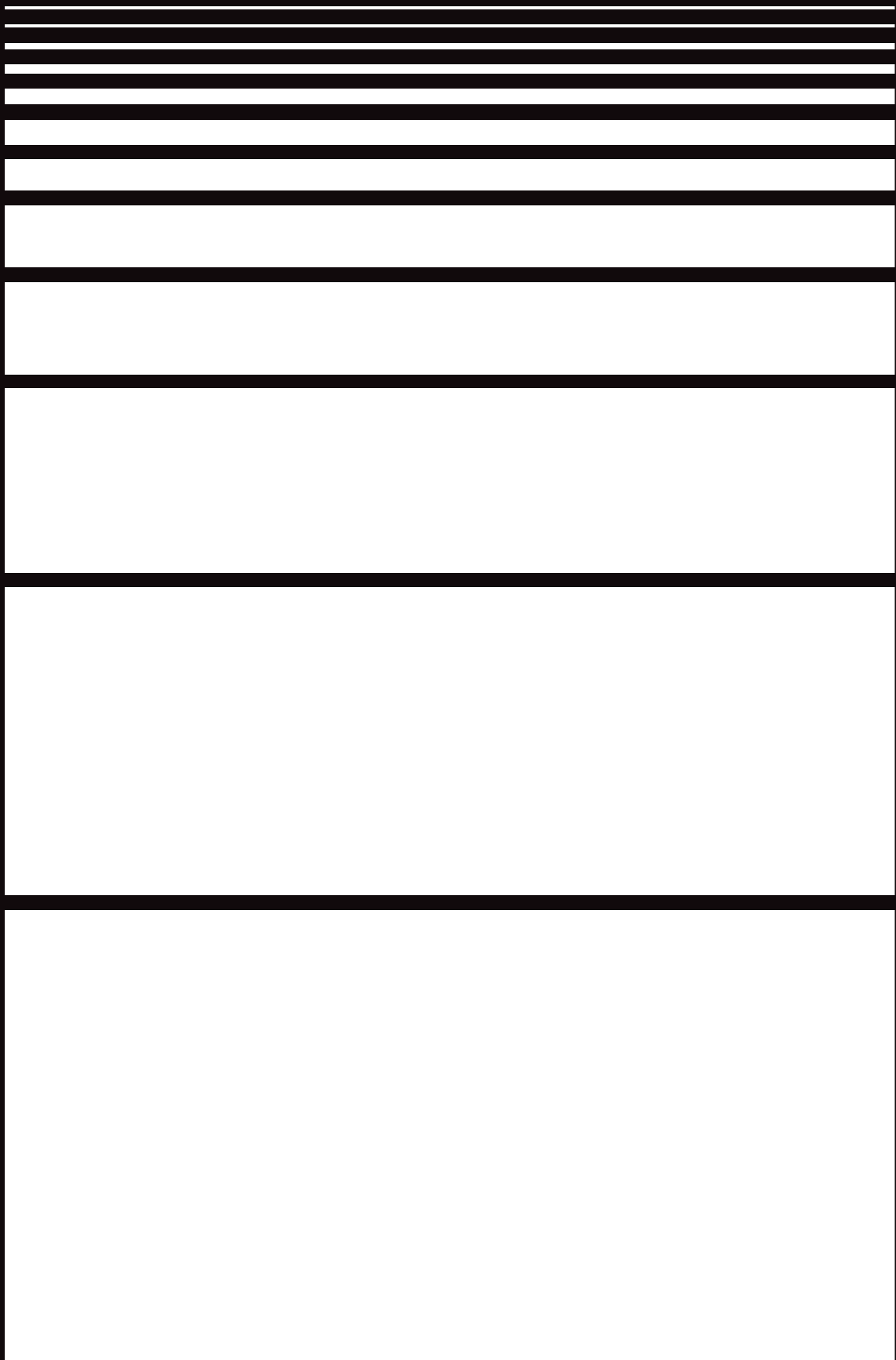
Verdiskaping i Nord-Norge er dypest sett et spørsmål om *nasjonal* verdiskaping. Det betyr at de utfordringer som begrenser nordnorsk verdiskaping, også er nasjonale utfordringer. Utfordringer knyttet til demografi, tilgang på arbeidskraft, utvikling av næringsrettet infrastruktur, digitalisering og kunnskapsutvikling er felles problemstillinger for landsdelen. Felles problemstillinger løses best i fellesskap. Men det betinger et robust kunnskapsgrunnlag, utstrakt samhold og konsistente styringssignaler på tvers av geografi, bransje og offentlige myndigheter – fra nord!

Petter Bjørkly Høise

Konsernsjef, SpareBank 1 Nord-Norge

01.11.2019

Makroomgivelsene internasjonalt

Makroomgivelsene internasjonalt:

Utviklingen i Nord-Norge påvirkes av nasjonale og globale forhold som har betydning for etterspørsel, eksport og bytteforholdet vårt med omverdenen.

FRA GLOBALISERING TIL SLOWBALISERING?

De siste analysene fra Det internasjonale pengefondet (IMF), Verdensbanken og OECD (Organisasjonen for økonomisk samarbeid og utvikling) viser at den sterke veksten i global handel fra 2017 er i ferd med å svekkes. De viktigste årsakene er økt usikkerhet knyttet til veksten i kinesisk økonomi og en mulig opptrapping av handelskrigen mellom Kina og USA. Svekkelsen forsterkes av at multilaterale avtaler for handel er under press, og det forhandles nå frem flere bilaterale og regionale handelsavtaler. Veksten forventes å bli redusert fra 3,6 prosent i 2018 til 3 prosent i 2019. Mot slutten av 2019 forventer man en forbedring, slik at veksten vil være tilbake på 3,4 prosent i 2020. Veksten vil være størst i økonomier under utvikling og minst i industriland. SSB forventer en vekst i Kina på 6 prosent i 2019, og at denne vil falle ned til 5,4 prosent i 2022, mens IMF's anslag ligger 0,3 prosent høyere i perioden.

I Europa anslås veksten ifølge IMF å gå fra 1,2 prosent i 2019 til 1,4 prosent i 2020, mens den i USA vil falle fra 2,4 prosent til 2,1 prosent i 2020. De siste anslagene for veksten fra SSB er vesentlig mer pessimistiske enn IMF's både for euroområdet og USA – særlig når det gjelder utviklingen etter 2020.

FAREN FOR RESESJON KOMMER NÆRMERE

Resesjon defineres ofte som to påfølgende perioder med negativ vekst i lands bruttonasjonalprodukt. Et faresignal nå er utviklingen i Europa, som er Norges og Nord-Norges viktigste handelsområde. Det er tydelige tegn på at grunnlaget for vekst i Europa er svekket, både gjennom redusert etterspørsel og økende utfordringer i bilindustrien, blant annet på grunn av økte miljøkrav. IMF mener viktige økonomier vil være preget av økt uro og utsikter til lavere vekst og inflasjon. I Tyskland gikk bruttonasjonalproduktet ned med 0,1 prosent i 2. kvartal 2019, etter å ha vist tegn til stagnasjon det siste året på grunn av sterkt fall i eksporten. Veksten var også negativ i Sverige og Storbritannia i 2. kvartal, og svak i Italia. Oppsvinget i Europa tilskrives i stor grad økt aktivitet på grunn av de forventede komplikasjonene som brexit vil kunne medføre. I amerikansk økonomi tolker man også inverteringen i rentekurven (det vil si at langsiktige renter er lavere enn kortsiktige) og en reduksjon i antall nye arbeidsplasser som tydelige indikatorer for en mulig resesjon i nærmeste fremtid.

PENSJON – EN KILDE TIL URO

En annen kilde til uro er utviklingen globalt med hensyn til pensjonsforpliktelser og finansieringen av dem. Økning i forventet levealder og lav pensjonsalder i mange økonomier vil gi usikre ytelser og opptjening. Globalt er underskuddet anslått til 400

billioner dollar i 2050, noe som vil være nesten seks ganger større enn i 2015. Risikoen ved fremtidige pensjonsytelser forsterkes også av at en stor del av forpliktelsene blir overtatt av forsikringsbransjen, som samtidig får større utfordringer når klimarisikoen øker.

STERK NEDGANG I DIREKTE UTENLANDSINVESTERINGER

Verdenshandelen og handelsbalansen mellom land blir påvirket av hvordan multinasjonale selskaper og stater utvikler aktivitetene i sine globale verdikjeder. Selskapene foretar store utenlandsinvesteringer som er innrettet på å sikre ressurstilgang og posisjon for videre vekst. Dette utgjør en viktig kilde til kapital i mange land. For Norge er Europa og Nord-Amerika de viktigste geografiske områdene for slike investeringer.

Utviklingen i direkte utenlandsinvesteringer (Foreign Direct Investment – FDI) gir en indikasjon på utvikling i de største globale næringene og markedene. Utenlandsk kapital og eierskap kan være viktig for å realisere nye industrielle satsinger. Dette gjelder både for langsiktig og strategisk utvikling i verdensøkonomien, og for hvordan globale verdikjeder utvikler seg. Ifølge OECD gikk FDI ned med 27

prosent i 2018, noe som blant annet henger sammen med USAs skattereform året før, mens nedgangen i Europa har vært mindre. Japan, Kina og Frankrike er de største aktørene. I Norge står utenlandskeide foretak for om lag 20 prosent av arbeidsplassene i privat sektor. Dette gjelder for eksempel bergverksdrift og utvinning av mineraler, industri, varehandel og finansieringstjenester.

BREXIT – MOT EN FORHANDLINGSLØSNING SOM BLIR GODTATT?

Brexit-prosessen er fortsatt preget av stor usikkerhet om når og på hvilken måte Storbritannia vil forlate EU. Sjansen for såkalt hard brexit, det vil si at Storbritannia forlater EU uten avtale, økte etter valget av Boris Johnson som ny statsminister. Parlamentet vedtok imidlertid en lov i september 2019 som vil gjøre det ulovlig for regjeringen å forlate EU uten en ny avtale. I nyere analyser blir virkningene av usikkerheten omkring brexit-prosessen også vektlagt som en hovedforklaring til økende stagnasjon i økonomiene i EU-området. Etter at britisk høyesterett slo fast at regjeringens suspensjon av parlamentet var ugyldig og grunnlovsstridig, ser det etter den siste tids tekniske samtaler ut til at begge parter øker innsatsen for å få til styrt brexit, og at trusselen om

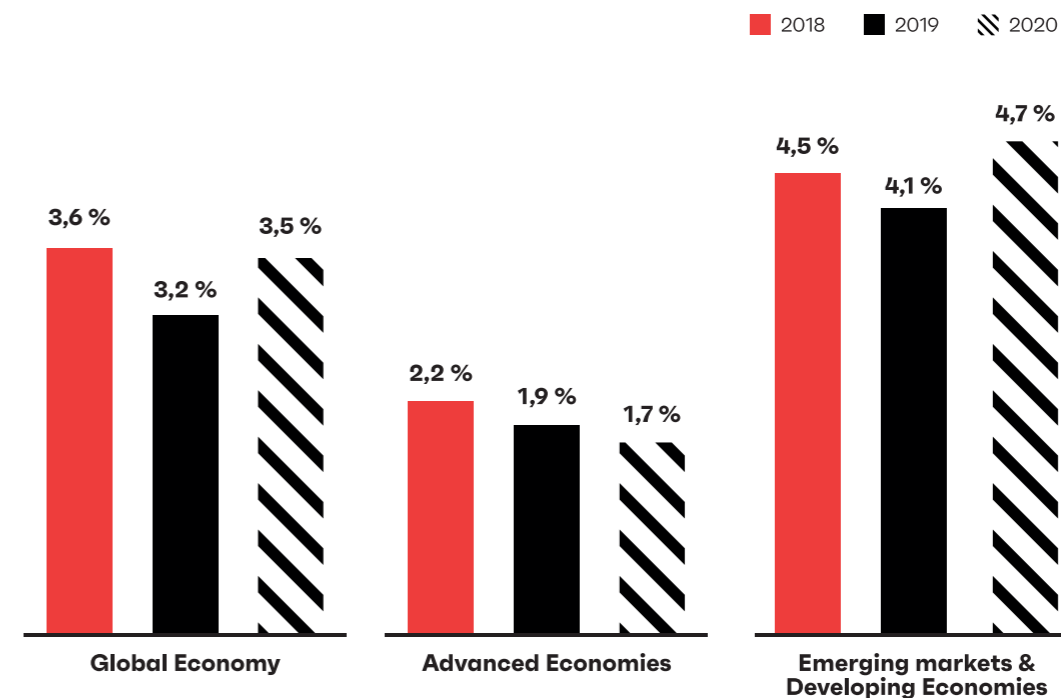

fig 01.
Growth Projections.
Kilde: IMF

en utgang uten avtale (hard brexit) ved utgangen av oktober er blitt noe mindre. Siste oppdatering er at EU og Storbritannia er kommet fram til enighet om en avtale som sikrer at Nord-Irland i praksis forblir innenfor EU og regulerer størrelsen på kostnadene ved å gå ut av EU. Avtalen inneholder også økt kontroll med innvandring og en politisk erklæring om hvordan overgangen vil skje. Trusselen om en utgang uten avtale (hard brexit) ved utgangen av oktober ser dermed ut til å ha blitt noe mindre, selv om avtalen enda ikke er godkjent i Parlamentet.

KLIMATILPASNING PÅ OVERTID

Forventningsbarometeret for Nord-Norge pekte i sommer på at nordnorsk næringsliv erkjenner nødvendigheten av ansvarlig og bærekraftig utvikling,

men viser samtidig at det er utfordringer med å gå fra forståelse til handling. På noe lengre sikt ser klimaendringer, og nødvendige tilpasninger til klimaendringene, ut til å få økt betydning for global økonomisk utvikling – ikke minst gjennom virkningene av større omfang av ekstremvær og naturkatastrofer. Om man lykkes med å redusere utslipp i det omfanget som er nødvendig for å nå togradersmålet, vil likevel de klimatiske virkningene av oppvarmet hav og atmosfære påvirke mange lands økonomier negativt. Det vil kreve store investeringer i tiltak for å tilpasse seg forverret klima.

Den siste klimarapporten fra Klimapanelet peker på at havnivået vil stige med en halv meter innen år 2100 dersom man greier å begrense klimautslippene

i henhold til togradersmålet i Parisavtalen. Om man ikke gjør det, vil nedsmeltingen av Antarktis og Grønland gi en stigning i havnivået på én meter innen år 2100, og dette vil også få konsekvenser i nord.

EU har siden 2017 skjerpet sine virkemidler for å fremme en mer effektiv klimapolitikk. Ambisjonen er å redusere utslippene med 40 prosent innen 2030, fase inn 32 prosent fornybar energi og øke energieffektiviseringen til 32,5 prosent. Virkemidlene er tredelt: (1) en innstramning og effektivisering av systemet for kvotehandel, (2) nye regler for innsatsfordeling, for eksempel innenfor bygg og anlegg, landbruk, transport og avfallshåndtering (der de rike landene må kutte mest) og (3) en omfattende energipakke. I tillegg ble det fra desember 2018 etablert et styringssystem for EUs

energiunion som innebærer at medlemslandene må innarbeide tiårige energi- og klimaplaner, som så blir fulgt opp av EU-kommisjonen. Norge vil i stor grad bli forpliktet av de økte ambisjonene og styringsrammene som EU etablerer gjennom EØS-avtalen.

For å oppnå utslippsreduksjoner må det utvikles et fungerende klimakvotesystem med begrensede utslippskvoter, der land og industrier må bære kostnadene ved å gå utover dem. Klimakvotesystemer og CO2-prising er nødvendige insentiver for å stimulere til bruk av nullutslippsteknologi og mer sirkulær økonomi, som vil gi økt bærekraft på lengre sikt. I en overgangsperiode vil dette kunne gi seg utslag i behov for økte investeringer og økte kostnader i både næringsliv og offentlig sektor.

fig 02.

Size of retirement savings gap (\$ trillions 2015)

Kilde: Mercer Analysis, Grafikk: kbnn:

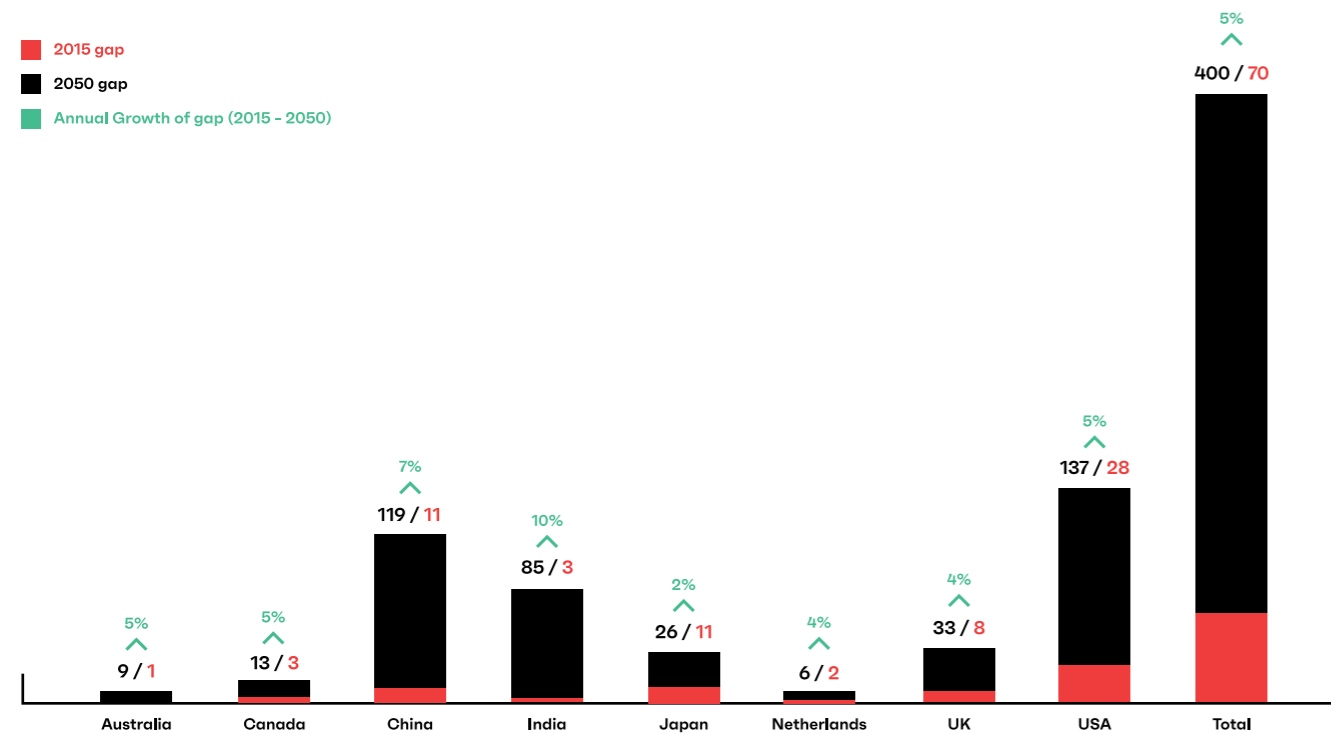
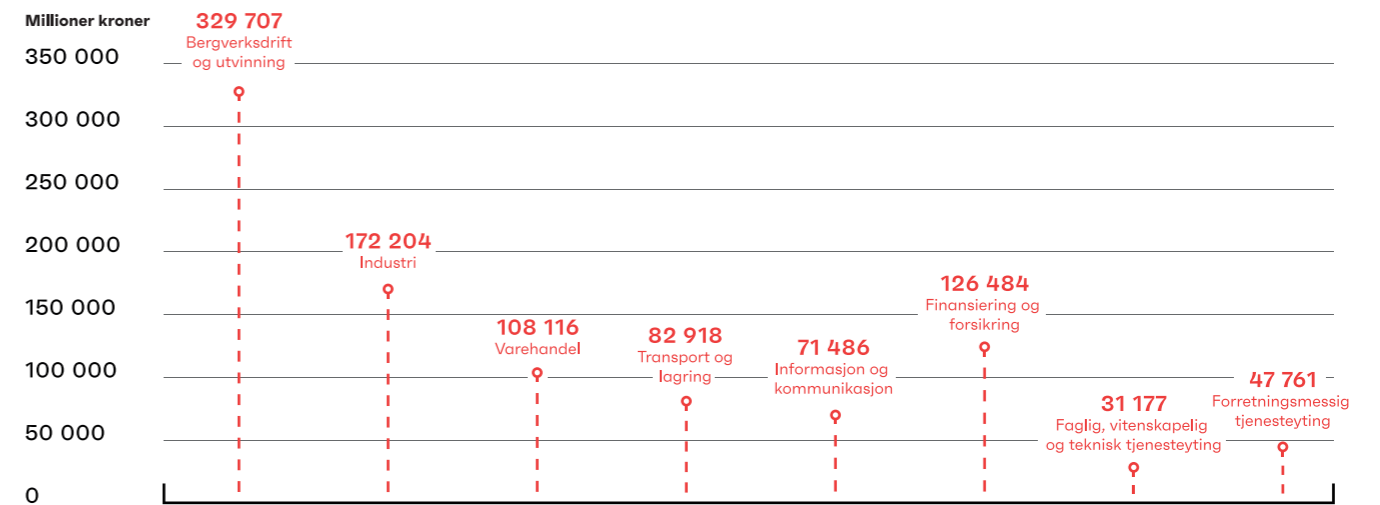
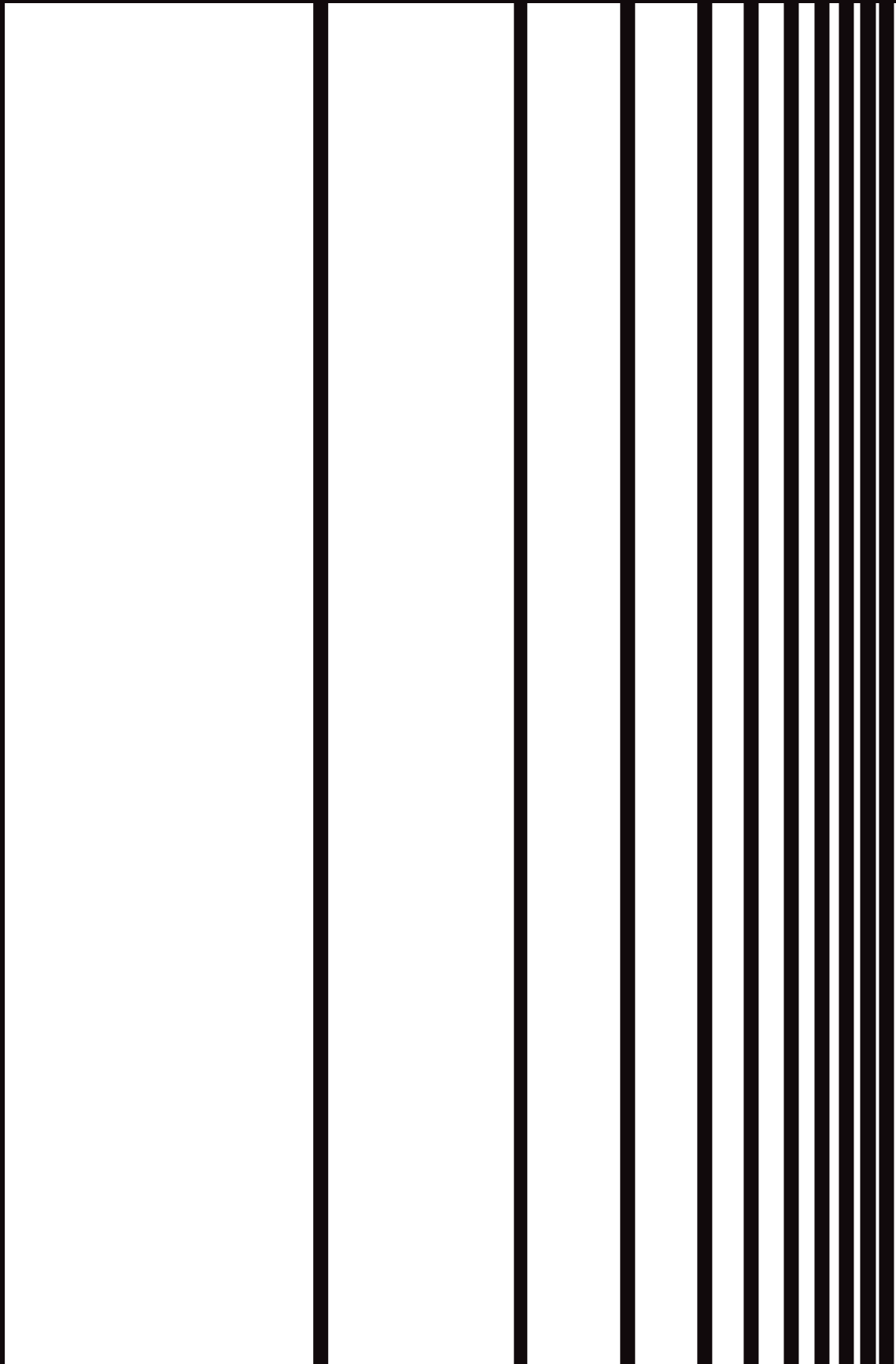

fig 03.

Totale utenlandske direkteinvesteringer i norske næringer i 2017.

Kilde: SSB

Utviklingen i norsk økonomi

s12 — 15

Utviklingen i norsk økonomi:

INTERNASJONAL URO DEMPER UTSIKTENE

I SSBs Konjunkturtendenser for tredje kvartal 2019 (september 2019) er hovedbildet at norsk økonomi er inne i en moderat og bredt basert oppgangskonjunktur. Samtidig er det tegn til avmatning fordi verdensøkonomien regnes for å være på vei mot en lavkonjunktur med økende spenninger. Med den siste renteøkningen i september er antakelig toppen nådd hjemme, mens lavere internasjonal vekst vil legge en demper på veksten i norsk økonomi for perioden frem mot 2022.

SVAKERE HANDELSVEKST

Den siste utviklingen i norsk utenrikshandel er preget av svekket vekst overfor de viktigste handelspartnerne og økende uro i internasjonal handel. Dette gir grunnlag for svakere vekst i eksporten fra Norge.

KRONA SVEKKES – EKSPORTEN STYRKES

Kronekursen er for tiden svak og forklaringen er ifølge SSB bare delvis at inflasjonen i Norge har vært noe høyere enn hos handelspartnerne. Usikkerhet i utenrikshandelen fører til at investorer overfører sine aktiva fra mindre og usikre valutaer (som den norske) til større og mer stabile valutaer. I SSBs siste analyse forventer man fortsatt en svak norsk krone og at

kursen vil svekke seg med ca. 1,5 prosent mot euro på årsbasis fra 2019, og fortsatt være svak frem mot 2022. Svak krone vil ha gunstige virkninger for viktige nordnorske eksportnæringer som sjømat og reiseliv ved at deres produkter blir relativt billigere enn konkurrentenes, mens effekten av økte importpriser bidrar til prisstigning.

RENTER OG NEDKJØLING I BOLIGMARKEDET

Renteutviklingen i Norge avviker fra utviklingen internasjonalt, som er mer preget av økonomisk usikkerhet og lav rente fremover. Forventningene fremover er at rentenivået vil være lavt. Som en del av pengepolitikken og styringen mot inflasjonsmålet satte Norges Bank i september opp styringsrenten fra 1,25 til 1,5 prosent, og planlegger foreløpig ingen videre økning. Usikkerheten som følge av opptrappet handelskrig og Storbritannias utmelding av EU har medført at Norges Bank ser for seg en mer usikker renteutvikling fremover enn i juni, og at SSB vurderer at rentetoppen ble nådd i september.

I en nylig analyse av norsk økonomi fra OECD ble det norske boligmarkedet ikke lenger vurdert som en like stor risikofaktor for utviklingen fremover. Høy

boliggjeld i husholdningene skaper likevel en viss sårbarhet i norsk økonomi, ifølge SSB og Norges Banks analyser. Rapporten «Tapere og vinnere i boligmarkedet i Nord-Norge» viser at boligformuen er den største komponenten i formuen til folk flest i Norge. Ulik prisutvikling i sentrale strøk og i mindre sentrale strøk har skapt «formuevinnere» i byer og «formuetapere» i mindre sentrale strøk. Dette er med på å forhindre geografisk og sosial mobilitet. Lavere prisutvikling i mindre sentrale strøk kan bidra til å gjøre det mindre attraktivt å flytte ut av byene, da prisutviklingen og formuesutviklingen vil slå negativt ut for de som velger å gjøre det. Med bakgrunn i erfaringene fra finanskrisen i USA, som startet med det uregulerte markedet for boliglån, foreslo Finanstilsynet skjerping av kravene til boligfinansiering. Fra 2020 kan endringen forventes å føre til redusert gjeldsvekst og at færre får finansiert boligkjøp. Dette vil i stor grad ramme unge boligkjøpere.

HØY SYSSELSETTING OG STRAMT ARBEIDSMARKED GIR LØNNSVEKST

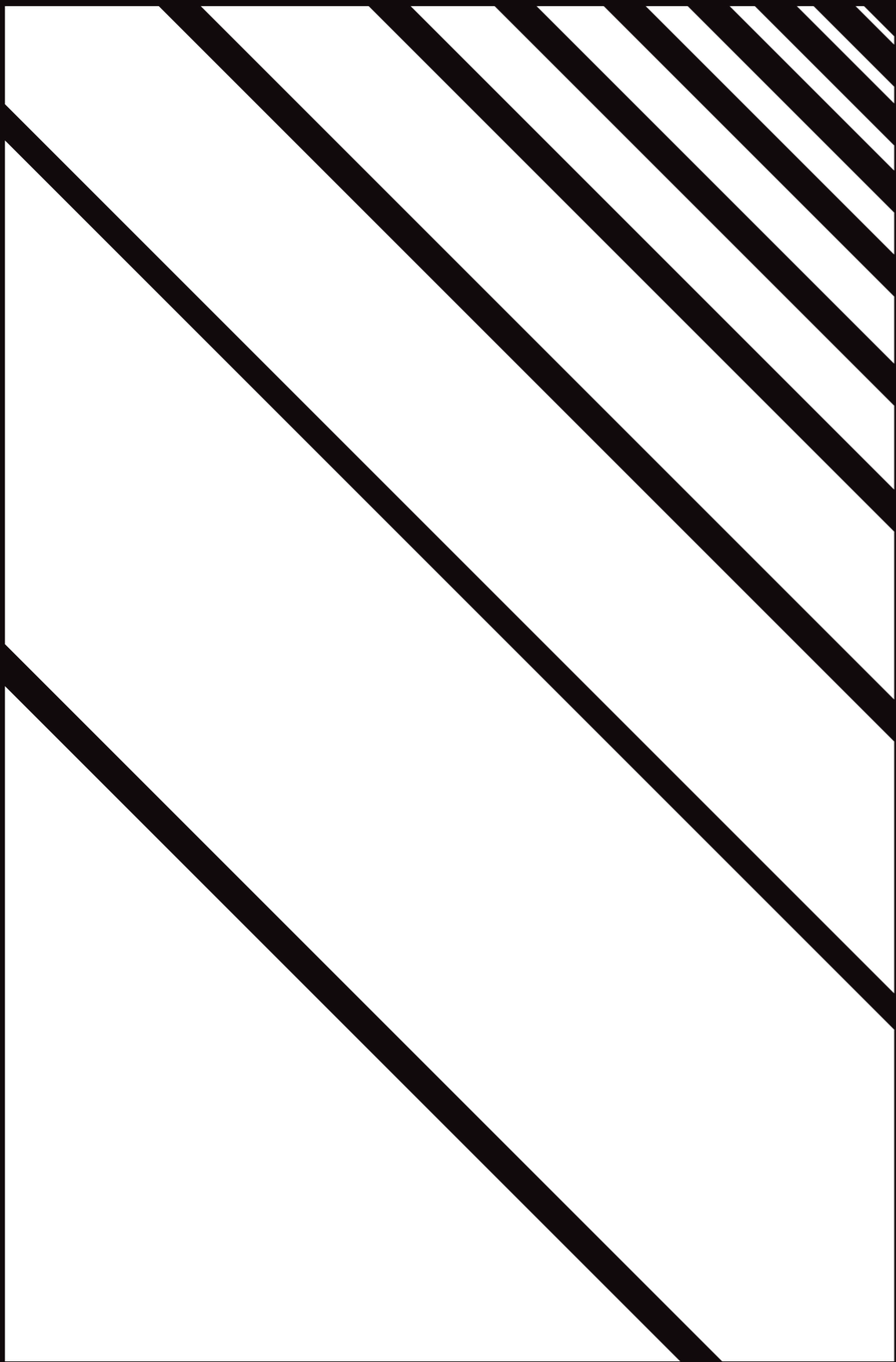
Syssetningen i Norge er høy og preget av et stramt arbeidsmarked. Dette påvirker produksjon og lønnsutvikling fremover, og forsterkes av aldrende befolkning og arbeidsstyrke. Ut fra forventninger om økt lønns-

vekst som følge av fortsatt stramt arbeidsmarked forventes også veksten i konsumet å ta seg opp. Men dette vil dempes som følge av økt rente og tendenser til utflating av prisveksten i boligmarkedet.

ØKT URO SKAPER USTABIL OLJEPRIS

Fra en oljepris (Brent Spot) på rundt 80 dollar fatet i oktober 2018, falt nivået dramatisk fram mot årsskiftet. Prisen hentet seg noe inn igjen frem mot mai 2019, da prisen var rundt 75 dollar på sitt høyeste. Siden da og frem til medio oktober 2019 har trenden imidlertid vært nedadgående, og ligger under 60 dollar fatet. Økt frykt for global resesjon, lageroppbygging og redusert etterspørsel har påvirket oljeprisen. Den usikre situasjonen i Midtøsten og angrepet mot oljeinstallasjoner i Saudi-Arabia i september førte kun til en kortsiktig prisoppgang. Den videre prisutviklingen vil være avhengig av utviklingen i trusselbildet, lagerreserver og hvor raskt produksjonskapasiteten blir gjenopprettet. Prognosene fra SSB for langsiktig tilbud og etterspørsel tilsier at oljeprisen vil falle fra 63 dollar i 2019 mot 54 dollar i 2022. Investeringene i petroleumssektoren har ifølge Norges Bank løftet veksten i Norge i år, men det forventes nedgang i utbygging av felter frem mot 2022.

Nordnorske forhold

s16 — 21

Nordnorske forhold:

NATURRESSURSBASERT EKSPORTREGION

Den nordnorske økonomien er sterkt eksportorientert og har en primærproduksjon med basis i naturressurser. Produksjon av sjømat, industriproduksjon med fornybar energi og petroleumsutvinning er næringer som er avhengige av internasjonale markeder. Det betyr at de påvirkes av internasjonale konjunkturer og markedsadgang. En svak kronekurs har vært positivt for eksportindustriens konkurransekraft, samtidig som etterspørselen har vært sterk blant våre viktigste handelspartnere. Uroen i internasjonal handel og svakere vekst i Europa gjør at utsiktene er mer usikre enn tidligere.

I første rekke er det ventet at sjømatnæringen kan få utfordringer ved en «hard brexit». Dette gjelder særlig den delen av sjømateksporten som går via

videreforedlingsland i EU. I dag er det fri grensepasing innad i EU, men ved brexit risikerer man lange køer i forbindelse med tollbehandling ved grensen til Storbritannia. I tillegg frykter næringen at situasjonen forverres ved valutasvingninger, innføring av toll, økonomisk nedgangstider og fall i kjøpekraften i Storbritannia.

Bærekraftig forvaltning og vektlegging av miljø vil påvirke produksjonen i sjømatnæringen fremover. Norge vil være forpliktet av internasjonale avtaler om reduksjon av klimautslipp med 40–50 prosent innen 2030 og Parisavtalen når det gjelder å begrense oppvarmingen av kloden til 1,5 grader i forhold til førindustriell tid. Ifølge den siste klimareport fra FNs klimapanel vil fortsatt oppvarming gi utsikter til lavere fiskekvoter og endret bestandsdynamikk. Fort-

satt vekst i havbruksnæringen betinger at selskapene løser miljømessige utfordringer.

Den kraftforedlende industrien opererer i stor grad på kapasitetsgrensen, og man er avhengig av nye funn for å opprettholde eller øke petroleumsproduksjonen på noe lengre sikt. Økt oppmerksomhet på elektrifisering i den kraftforedlende industrien kan gi grunnlag for økt fornybar kraftproduksjon. Bedre utnyttelse av de naturressursene man tar ut, og verdiskaping basert på dem, vil kunne bidra til fortsatt vekst med større bærekraft.

KLIMA OG BÆREKRAFT – DEN STØRSTE UTFORDRINGEN

Forventningsbarometeret for Nord-Norge viser at vektlegging av bærekraft og miljø er svært viktig for landsdelens ledere. Det er verdt å merke seg at lederne vurderer bærekraft som et mulig konkurransefortrinn.

Klima og bærekraft påvirker i større grad enn tidligere nærings- og samfunnsutviklingen, og klimaendringene er spesielt synlige i nordområdene, med rask nedsmelting av isbreer og havis samt opptining av områder med permafrost. På Svalbard må fundamentering med peler tas i bruk. Økt temperatur i nordområdene virker som en katalysator på klimaendringene. Dette skjer både gjennom mindre reflektert solvarme fra is og ved at tidligere nedfrosset metan frigis til atmosfæren.

I slutten av september kom FNs klimapanel (IPCC) med en spesialrapport om tilstanden i verdens hav og polområdene. Rapporten viser at verdenshavene siden 1970-årene har tatt opp nærmere 90 prosent av overskuddsenergien fra global oppvarming og 20–30 prosent av klimautslippene. Økt lagring av varme i verdenshavene reduserer oksygeninnhold og påvirker tilgangen til næringsstoffer for fiskearter. Dette fører til endret balanse mellom arter og mangfoldet i de marine økosystemene som i dag utgjør grunnlaget for mye av verdiskapingen og vekstmulighetene i Nord-Norge. Rapporten slår klart fast at det må dyptgripende endringer til for å begrense de negative konsekvensene av utviklingen.

Endringer i klimaet vil også medføre et økende behov for tilpasning til stadig mer omfattende ekstremvær.

Utviklingen understreker også behovet for internasjonalt samarbeid og bred innsats for å innfri klimamålene, men viser på kort sikt et stort gap mellom mål og handling.

Isfrie arktiske farvann vil trolig føre til økt godstransport til og fra Nord-Europa via Den nordlige sjøruten. Dette kan ha stor innvirkning på Nord-Norge og kan skape økt økonomisk aktivitet dersom Nord-Norge posisjonerer seg som et maritimt knutepunkt for gods med jernbanetilknnytning til Europa. Regjeringen har satt av 10 millioner kroner til gjennomføring av en konseptvalgutredning for utvikling av transportløsninger i Nord-Norge. Dette inkluderer også utbygging av jernbane nord for Fauske.

Næringslivet investerer også i miljøvennlig produksjon, og offentlig sektor har blitt flinkere til å etterspørre grønne løsninger. Ett eksempel er den nordnorske industriklyngen Arctic Cluster Team med base på Helgeland. Her har prosess- og leverandøriindustrien samt forskningsmiljøene satt seg høye mål i samsvar med målene i Parisavtalen. Målene omfatter kutt i klimautslipp og mer effektiv og sirkulær utnyttelse av energi og ressurser.

DEMOGRAFISKE UTFORDRINGER ØKER

Tilgang på folk er og kan bli en begrensning som vil få direkte betydning for samfunnsøkonomien. Den demografiske trenden kan også sette et tak for næringsutviklingen i Nord-Norge. Befolkningsveksten i Nord-Norge har de siste 15 årene i stor grad vært drevet av fødselsoverskudd og netto innvandring, særlig fra de nye EU-landene som følge av østutvidelsen i 2004. I fremskrivningene til SSB ventes det fortsatt en liten befolkningsvekst i Nord-Norge frem mot 2040, men mye av veksten vil komme i de store byene og regionsentrene. Veksten i Nord-Norge vil også være marginal sammenlignet med forventet befolkningsutvikling i det sentrale østlandsområdet. Færre fødsler, betydelig utvandring i yngre alderssegment og flere eldre vil gi ugunstige endringer i befolknings sammensetningen. Endringene vil ha størst konsekvens for distriktskommunene i Nord-Norge og kreve mer av både kommunene og næringslivet i årene fremover med hensyn til tjenestetilbud og rekruttering. Endringene vil også kreve at vi tenker helt nytt om utviklingen av nordnorske byer og bygder. Det vil være nødvendig å

ha en tett dialog og et tett samarbeid med de unge i landsdelen for å kunne utløse samfunnets potensial – og det vil kreve at vi tenker nytt om de strukturene samfunnet bygger på, som bomønster og tilgang til skole og tjenester.

DE ELDERE MÅ STÅ LENGRE I JOBB

En av de klareste demografiske trendene nasjonalt og i Nord-Norge er at de eldre vil utgjøre en større andel av befolkningen. En ubalanse mellom antall yrkesaktive og antall pensjonister gir samfunnsøkonomiske utfordringer. Samtidig er tendensen at flere eldre kombinerer arbeid og pensjon. Det må utvikles strategier for hvordan man skal bidra til at flere står lenger i jobb. Dette gjelder både i det private næringslivet og i offentlig sektor.

Mye av veksten i sysselsettingen er knyttet til pleie- og omsorgstjenester, hvor det vil være et betydelig behov for arbeidskraft de kommende tiårene. For å håndtere dette behovet må man også se på hvordan man kan legge til rette for bruk av velferdsteknologi. Det å ta i bruk ny teknologi og nye hjelpemidler vil være en utfordring i mindre kommuner med begrenset økonomisk handlingsrom, og det er også i disse kommunene andelen eldre i befolkningen vil øke mest. De demografiske endringene vil trolig også fremtvinge tettere samarbeid på tvers av kommunegrensene og økt samhandling mellom kommuner, fylkeskommuner og helseforetakene. Å utvikle nye og bedre tjenester tilpasset demografi og brukerbehov innenfor nye rammer krever bruk av nye metoder som tjenestedesign, der brukere, helsepersonell og pårørende blir involvert aktivt i utformingen av tjenesten.

Prisutviklingen innenfor boligmarkedet i distriktene reduserer Eldres geografiske mobilitet og gjør det krevende å finansiere flytting til mer moderne og funksjonelle boliger. En løsning kan ligge i et tettere

samarbeid mellom private utbyggere, kommuner og offentlige virkemidler som Husbanken.

UNGE MENNESKER ER DEN VIKTIGSTE RESSURSEN

Unge mennesker er den viktigste ressursen for fremtidig bosetting og utvikling i landsdelen. Lavere fødselsrate er en utfordring for hele Norge og i de fleste OECD-land. I Nord-Norge er det en utfordring at barnekullene har falt jevnt siden 1990-årene. Dette skyldes at det fødes færre barn per kvinne (fødselsrate), og at en betydelig andel kvinner i fruktbar alder flytter fra landsdelen. Summen er en svakere befolkningsutvikling, og denne trenden ser ut til å fortsette.

Utdanning er en av de viktigste årsakene til at unge drar fra Nord-Norge til andre landsdeler. Utfordringen er at vi i for liten grad klarer å rekruttere tilbake denne arbeidskraften når de er ferdige med utdanningsløpet sitt. De høyere utdanningsinstitusjonene i landsdelen spiller dermed en viktig rolle for å holde på og tiltrekke seg unge voksne. Institusjonene må sikre at studietilbudene er tilpasset ønskene til de unge og behovet i næringslivet i Nord-Norge.

Samtidig melder næringslivet at det er utfordrende å rekruttere arbeidskraft med relevant kompetanse. Lønnsnivået i Nord-Norge er også lavere enn det som er snittet for resten av Norge. Dersom Nord-Norge skal øke sin attraktivitet må næringslivet tilby konkurransedyktige betingelser.

Ikke bare flytter de unge fra landsdelen, men det skjer også en sentralisering innad i Nord-Norge. De større byene og regionsentrene er vinnerne. Studier, mulighet for jobb og en mer urban livsstil tiltrekker mange unge. Dette er en krevende utvikling for mange distriktskommuner.

Kan teknologi være løsningen? Digitale plattformer er viktig for å binde sammen tynt befolkede regioner og skape grunnlag for vekst og innovasjon – som ikke innebærer sentralisering eller flytting fra landsdelen. Det må legges til rette for arbeidsfellesskap og løsninger i hele landsdelen som gir muligheter for unge til både å være lokale og delta i viktige fellesskap uavhengig av sted.

OMSTILLING I NORD – HAR VI RETT KOMPETANSE FOR Å UTVIKLE VÅRE FORTRINN?

Regionreformen har som formål å styrke den regionale samfunnsutviklingen ved å gi regionene ansvar og virkemidler til å overta statlige oppgaver. At regionenes ressurser og fortrinn legges til grunn for omstilling og næringsutvikling, vil sammen med økt desentralisering av statlige oppgaver kunne bidra til å gjøre nordnorsk økonomi mer kunnskapsbasert og verdiskapende. Den kommende stortingsmeldingen om nordområdene har også skapt store forventninger i landsdelen om et mer konkret innhold og tydelige ringvirkninger i landsdelen, der formålet med regionreformen og nordområdepolitikken blir etterlevd i praksis.

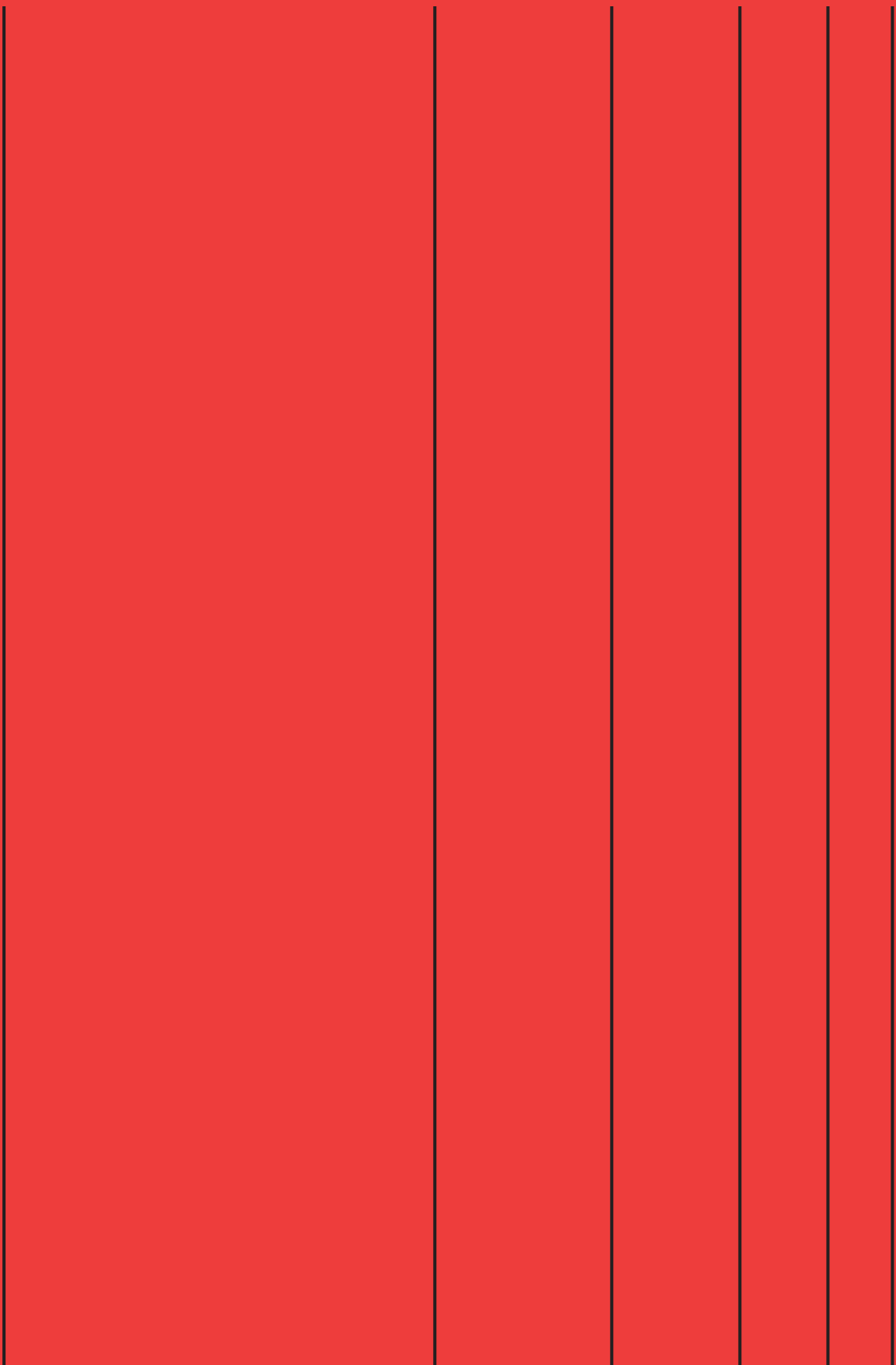
For å utvikle landsdelen videre er det helt avgjørende å legge forholdene til rette for nyskaping og innovasjon – også innenfor verdiskaping knyttet til naturbaserte ressurser. En nødvendig suksessfaktor er å rekruttere relevant og spesialisert kompetanse. Dette vil også styrke næringslivets konkurransekraft og redusere sårbarheten for konjunktursvingninger gjennom en diversifisert næringsstruktur. Utvikling av bærekraftige samfunn og regioner er strategier både EU og regjeringen er opptatt av. For Nord-Norges del vil det være viktig at de nye regionene samordner innsats og virkemidler for å styrke utviklingen av samfunnet og næringslivet. Kompetanseutvikling og bedre tilrettelegging av relevant forskning og utdanning i

landsdelen vil også være en nøkkel for å kunne klare i verdikjeder og dermed utvikle et mer solidt og kunnskapsbasert næringsliv.

Global konkurranse fordrer økt satsing på digitalisering, hvor utvikling av mer kunnskapsintensive arbeidsplasser kan bidra til å dempe den negative effekten av et høyt kostnadsnivå. Samtidig kan digitalisering bidra til å skape attraktive arbeidsplasser utenfor de mest sentrale stedene i Nord-Norge. Dette vil stille større krav til utdanningsinstitusjonene i form av å tilby mer tilpasset og distribuert opplæring.

Både Navs bedriftsundersøkelse og VOX-barometeret viser at næringslivet i Nord-Norge er blant de i Norge som sliter mest med å rekruttere rett type arbeidskraft, og da særlig ingeniører og IT-kompetanse. Et sterkere samarbeid mellom næringslivet og academia er viktig for å bedre situasjonen. Et eksempel på et slikt initiativ er etablering av et eget næringslivspanel ved UiT – Norges arktiske universitet for å få innspill til nye undervisningsformer og programmer.

Utfordringen med å rekruttere kvalifisert arbeidskraft er særlig synlig innenfor helsesektoren i Nord-Norge. Dette er alvorlig sett i lys av den demografiske utviklingen med flere pleietrengende eldre i årene som kommer. Samhandlingsreformen søkte å svare på utfordringene innenfor helsevesenet, der målet var å skape et mer helhetlig og effektivt helsetilbud fra primærkommuner og helseforetak. Her ligger det et stort potensial til forbedring og effektivitetsgevinster gjennom såkalt e-helseutvikling for økt kvalitet og tilpasning til behov hos brukere og pårørende. Noen gevinster av digitalisering og deling av helseinformasjon er allerede under realisering gjennom løsninger som elektroniske pasientjournaler utviklet av DIPS.

Samfunnet

s 22 — 27

Nordområdeperspektiver

Nordområdene står sterkt som produsent av viktige råvarer. Det kan derfor forventes en fortsatt sterk interesse i nord fra andre aktører og regioner om posisjonering og sikring av tilgang til ressurser. Parallelt med dette slår konsekvensene av global klimautvikling og -tilpasning og begrensede ressurser i økende grad inn i nordnorsk økonomi og samfunnsliv. Dette ser vi eksempler på i industrien, som jobber med å redusere utslipp og styrke sirkulærøkonomien gjennom miljøinvesteringer og ressursgjenvinning. Vi ser det også i sjømatnæringen gjennom økt ressursutnyttelse, elektrifisering i transportsektoren og satsing på et mer bærekraftig reiseliv.

Den sterke veksten i turisme og opplevelsesbasert reiseliv i nord viser at landsdelen er et attraktivt reisemål. Digitalisering har potensial til å gjøre samfunnsstrukturen og utviklingsmulighetene i landsdelen attraktive for både boende og besøkende. Dette krever imidlertid også en tydelig strategi og satsing på å utvikle nødvendig infrastruktur i landsdelen – både fysisk og digitalt.

Regionaliseringen i nord – nytt handlingsrom og innhold?

Den regionale strukturen i nord endres gjennom kommunesammenslåing og regionreformen. Frem mot 2020 vil reformene ha høy prioritet i nasjonal politikkutvikling. Regionreformen legger opp til at de nye regionale nivåene blir mer homogene og rustet til å overta ansvarsområder som tidligere har vært sentraliserte.

I de kommende fem årene vil grunnlaget for roller, ansvar og oppgavefordeling i samfunns- og næringsutvikling være i spill. Det krever en sterk beredskap og oppfølging i nord for å påvirke og utnytte det handlingsrommet som skapes. Regionreformen er ment å styrke fylkeskommunenes rolle og sikre at de nye regionene kan samhandle bedre med regional stat ut fra sine egne forutsetninger. De nordnorske regionale utviklingsaktørene får en stadig viktigere rolle og er nødt til å posisjonere seg for å sikre at regionale fortrinn og ressursgrunnlag har plass og forankring i

nasjonal politikk og i koblingene mot globale næringer og handel/eksport.

De regionale perspektivene, og forventningene om konkretisering av regionalt innhold og virkninger av nordområdepolitikken, har fått stor oppmerksomhet i rikspolitikken. Det er tydelige krav om at nasjonale løft og prioriteringer følges opp.

Velferdsutvikling under nye forutsetninger og rammebetingelser

Nasjonalt har oljeinntektenes betydning for velferd og statsbudsjett blitt stadig mer markert gjennom den raske oppbyggingen av oljefondet. I statsbudsjettet for 2020 er det ukorrigerte underskuddet på 243,6 milliarder kroner, som blir finansiert ved å bruke 2,6 prosent av avkastningen av fondet, mot 2,9 prosent i 2019. Finansieringen fra oljefondet utgjør ca. 17 prosent av statsbudsjettet i 2020.

Når oljeinntektene begrenses av globale klimaforpliktelse og forbruket av reservene, vil finansieringen av velferdsgoder og -tjenester på lengre sikt måtte tilpasse seg nye rammer. Demografisk utvikling påvirker også bildet, stagnerende tilflytting, aldrende befolkning og sentralisering av befolkningsvekst endrer forutsetningene for lokal velferdsproduksjon. Det vil kreve økt innovasjon i kommunesektoren og bedre samhandling med øvrige aktører innenfor helse, omsorg og samfunnsutvikling.

Infrastrukturutvikling er nødvendig

Utviklingen av infrastruktur i vid forstand legger grunnlaget for både samfunnsutvikling, næringsutvikling og verdiskaping i nord. Nord-Norge er en stor samferdselsregion målt i infrastruktur som veistrekninger,

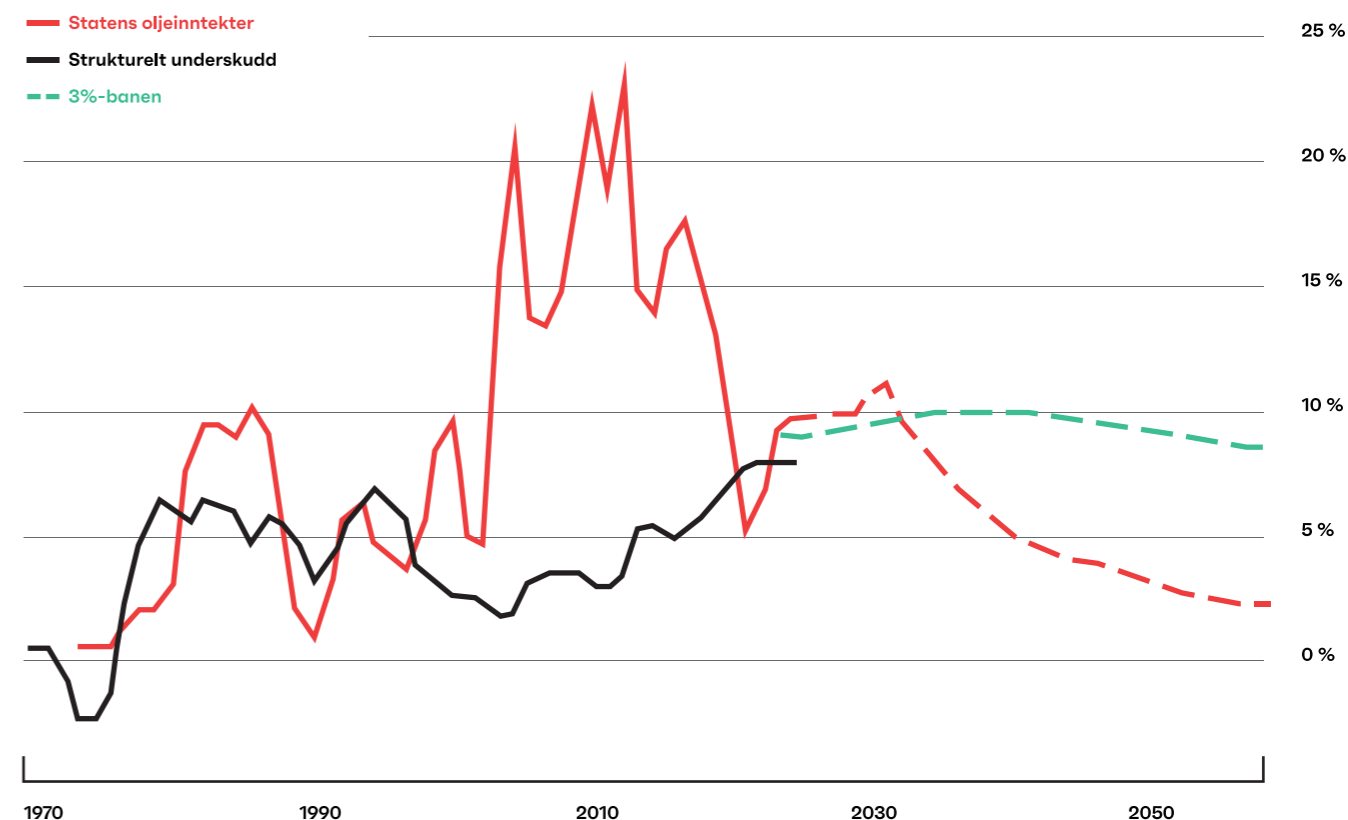
kaier, fergeforbindelser og flyplasser. Mye av næringsvirksomheten og eksporten er helt avhengig av god infrastruktur og pålitelige samferdselsløsninger.

Rulleringen av Nasjonal transportplan samt endringer i oppgavefordelingen mellom staten og regionene, får konsekvenser for nærings- og transportutvikling, mobilitet og bærekraft. En hovedutfordring de kommende årene i nord er å sikre nødvendig prioritering og satsing på infrastruktur som gir økt bærekraft for samfunn og næringer. Dette innebærer både utbygging av transportinfrastruktur og digital infrastruktur som støtter nye behov for mobilitet i boforhold og arbeidsliv. Forbedring av transportinfrastrukturen vil være nødvendig ut fra vår eksportavhengighet og naturbaserte næringsgrunnlag, men økte krav til bærekraft i transport betyr også at mer energieffektive transportbærere og -former må utvikles.

fig 04.

Statens netto kontantstrøm fra petroleumsvirksomheten, strukturelt, oljekorrigert underskudd på statsbudsjettet og finansieringsbidrag fra fondet. Prosent av trend-BNP for Fastlands-Norge

Kilde: Finansdepartementet (Revidert nasjonalbudsjett 2018)

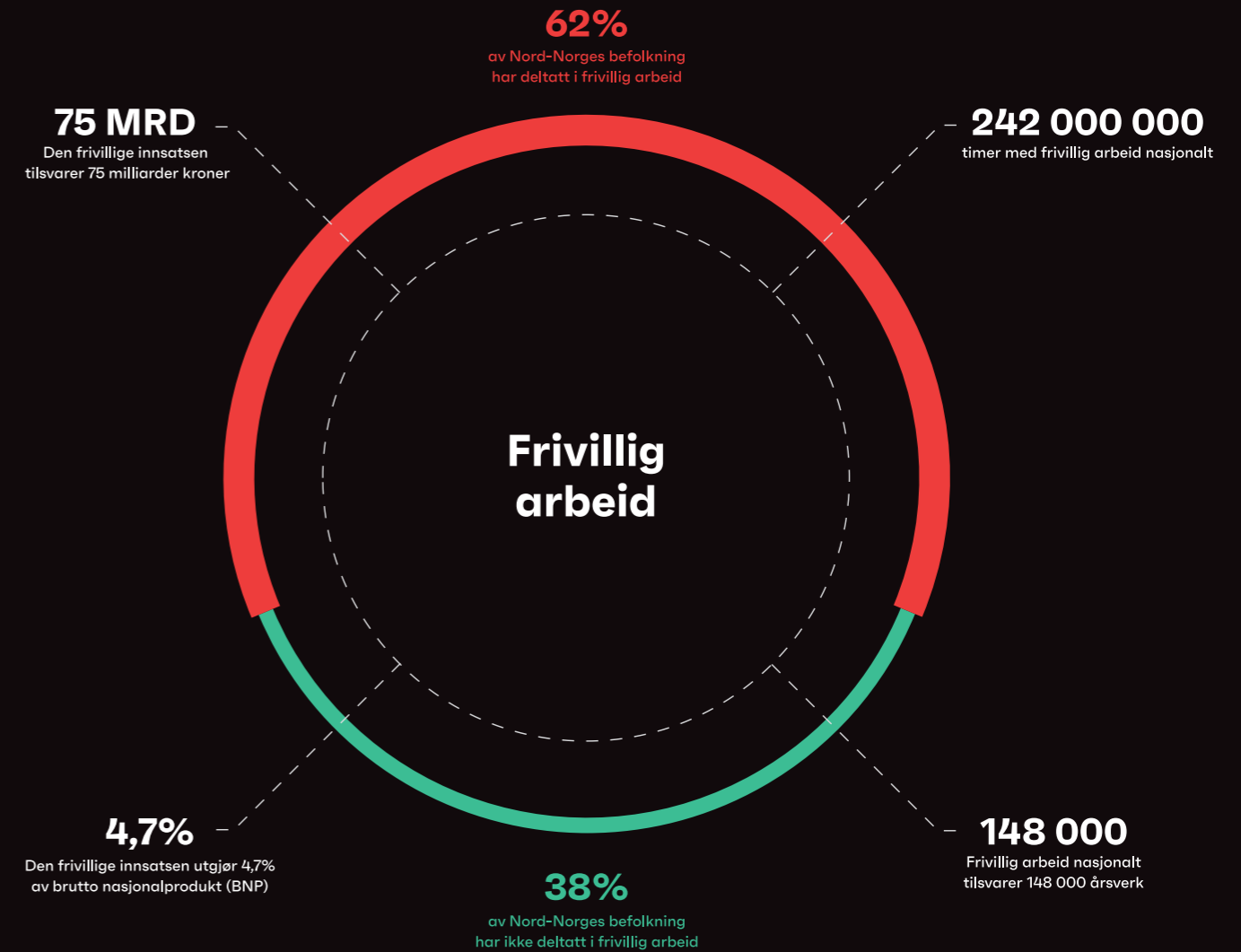

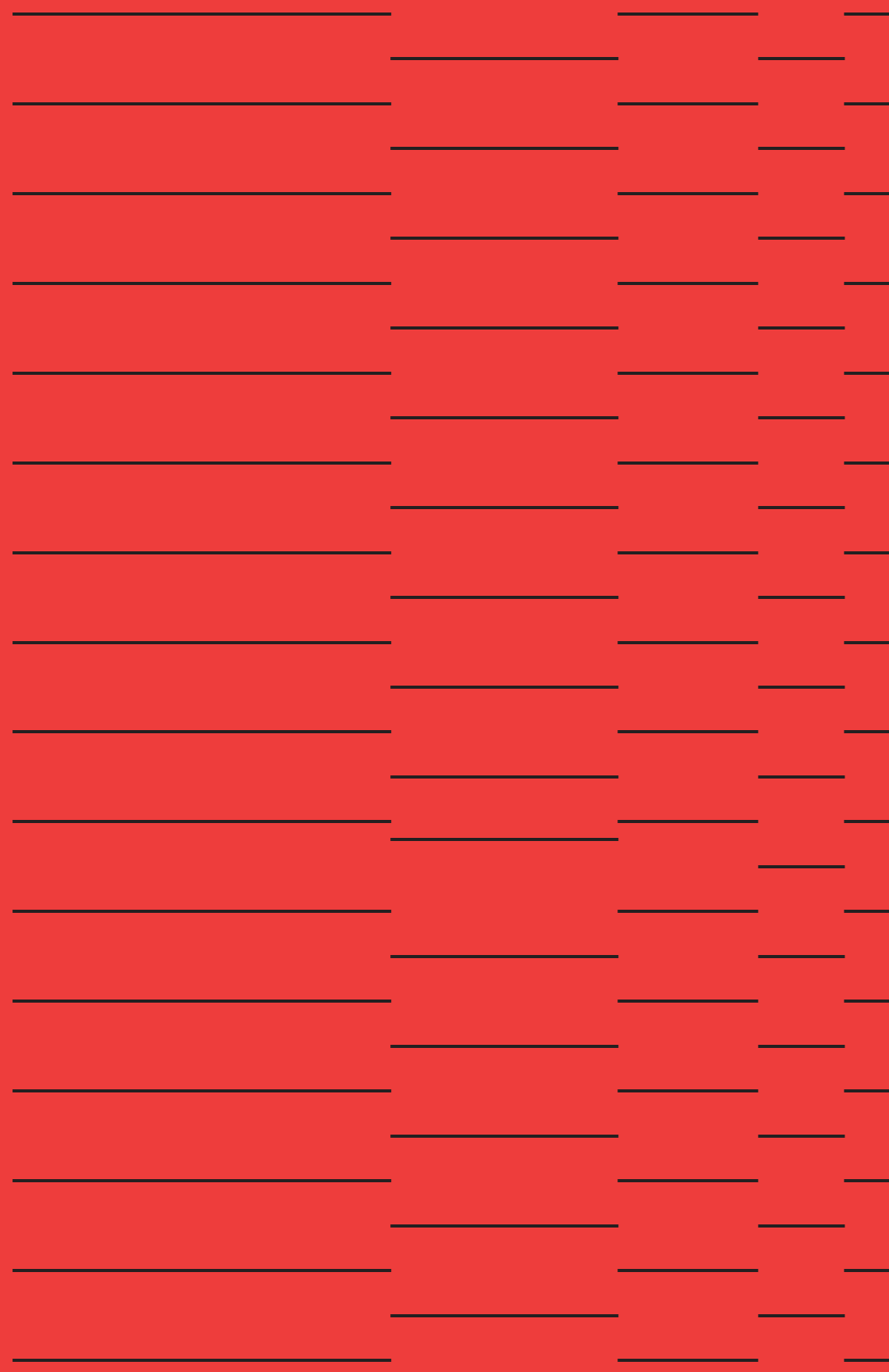
Frivillige virksomheter som samfunnsbyggere

Ifølge Samfunnsforskning (2017) hadde 62 prosent av befolkningen i Nord-Norge deltatt i frivillig arbeid de siste 12 månedene. Frivillighet og dugnad er ofte omtalt som limet i mange nærmiljø i Nord-Norge. Nasjonalt utførte nordmenn i 2017 hele 242 millioner timer med frivillig arbeid. Dette tilsvarer 148 000 årsverk. Norge er dermed et av de landene i den vestlige verden hvor flest mennesker deltar i frivillig arbeid. Den frivillige innsatsen tilsvarer 75 milliarder kroner og utgjør 4,7 prosent av brutto nasjonalprodukt (BNP).

Frivillige virksomheter henter knapt en fjerdedel av inntektsgrunnlaget fra offentlig sektor, mens over tre fjerdedeler kommer gjennom gaver og egengenererte inntekter. På denne måten gir offentlige tilskudd til frivillig virksomhet en multiplikatoreffekt i aktivitet som er tre ganger så stor.

Frivillig innsats er likevel ikke bare dugnadsinnsats og arbeidskraft. Sektoren bidrar til å formidle kompetanse, fremme folkehelse og videreføre tradisjoner og er en viktig samfunnsbygger. I en nylig publisert rapport på Kunnskapsbanken viste forskere fra UiT – Norges arktiske universitet at frivillig arbeid styrker tilliten mennesker har til statlige institusjoner og myndigheter, og hvordan frivillige organisasjoner bidrar til å skape sosial tilhørighet og styrker bånd mellom innbyggerne. I studien om tillit i Norge og i Nord-Norge ble det også trukket frem at medlemskap i frivillige organisasjoner hadde en positiv effekt på politisk tillit.

Menneskene

Er vi forberedt på hva som venter oss?

I første halvår 2019 hadde Nord-Norge en nedgang i befolkningen på over 1000 innbyggere. Nedgangen var størst i Troms, men innbyggertallet falt også i Finnmark og Nordland. Samtidig er nordnorske ledere bekymret for tilgangen til kvalifisert arbeidskraft. Innbyggertallet i Nord-Norge økte svakt gjennom 2018, men har falt siden årsskiftet. Ved utgangen av 2. kvartal 2019 var det om lag 485 000 innbyggere i landsdelen. Befolkningsutviklingen er svakere i Nord-Norge enn i Norge som helhet. Fallet så langt i 2019 forklares hovedsakelig ved netto utflytting fra landsdelen. I 2018 var det noe over 2700 flere personer som flyttet fra Nord-Norge til andre deler av landet enn de som flyttet til landsdelen fra andre deler av landet.

Utflyttingen fra landsdelen ble delvis kompensert av nettoinnvandringen fra utlandet, som var nærmere 500 personer i første halvår av 2019. Innvandring fra utlandet er viktig for å opprettholde befolkningsnivået i landsdelen.

Ved inngangen til 2019 var det 51 050 innvandrere i Nord-Norge. Det er ulike grunner til at innvandrere velger å bosette seg i Norge, men de vanligste er flukt, arbeid, utdanning og familiegjenforening/familieetablering. Det er flest innvandrere i Nord-Norge fra Europa, og de største innvandrergroppene kommer fra Polen, Litauen og Russland. Siden 2015 har det vært en stor økning i innvandring til Nord-Norge fra land med mange mennesker på flukt. Ved inngangen til 2019 var det 4062 innvandrere fra Syria, en vekst på 3375 personer sammenlignet med inngangen til 2015.

Lavere innvandring gir større flyttetap i mange kommuner

Selv om innvandring har bidratt til å opprettholde folketallet i mange nordnorske kommuner, har nettoinnvandringen til Nord-Norge sunket de siste årene. Dette sammenfaller med utviklingen i resten av landet. Fra 2015 til 2018 har det vært en nedgang i nettoinnvandringen til Nord-Norge på 37 prosent, noe som tilsvarer om lag 1600 personer. Hvis denne trenden fortsetter, vil det kunne gi større flyttetap i mange kommuner og på sikt føre til at vi blir færre innbyggere i landsdelen.

Innvandringsoverskuddet i de minst sentrale kommunene er ikke stort i antall, men sett i forhold til folketallet har det stor betydning. I 2018 økte arbeidsinnvandringen på landsbasis for ikke-nordiske statsborgere for første gang siden 2011. Det er samme tendens i Nord-Norge, hvor særlig innvandringen fra Polen trekker opp. I 2018 hadde Gamvik kommune størst andel innvandrere i landet sammenlignet med totalbefolkningen i kommunen, med 27,8 prosent.

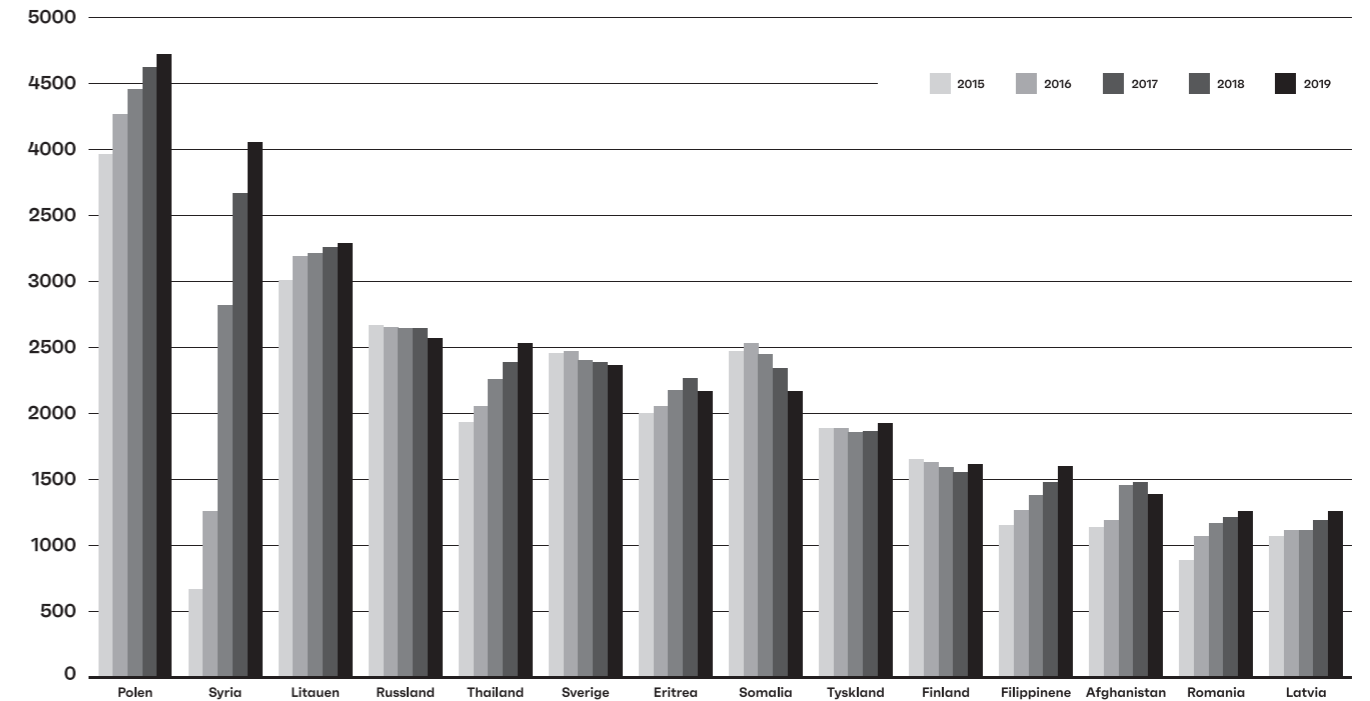

fig 05.

Innvandrere i Nord-Norge etter opprinnelsesland per 1. januar (2015–2019)

Kilde: SSB

Tap av unge er en utfordring – spesielt i Nordland

Siden 1990-årene har barnekullene i Nord-Norge blitt mindre, og trenden ser ut til å fortsette. De yngste aldersgruppene utgjør dermed en mindre andel av befolkningen enn tidligere.

En tilleggsutfordring er at unge i alderen 20 til 29 år flytter ut. Det er først og fremst i Nordland at dette skjer, og i 2018 var det 404 flere unge som flyttet fra enn til fylket. På den positive siden flyttet 375 flere i aldersgruppen til Troms enn fra, og i Finnmark var dette tallet 19 personer.

De siste fem årene har befolkningsveksten i Norge vært på 219 156 personer (4,3 prosent), mens veksten i Nord-Norge var på 8318 personer (1,7 prosent). SSBs befolkningsprognose anslår at befolkningen i Nord-Norge skal øke med 5148 personer fra 2019 til 2024, noe som betyr en svakere befolkningsvekst enn de fem

foregående årene. Befolkningsveksten ventes i hovedsak i Troms og Nordland, og da spesielt i Tromsø og Bodø.

Prognosene viser at befolkningsnedgang frem mot 2024 er størst i alderssegmentene 20–29 og 40–49 år. I alderssegmentet over 70 år vil Nord-Norge ha en vekst. Det betyr at alderssammensetningen forskyves og andelen eldre innbyggere vil øke. Sammenlignet med resten av landet er den ventede nedgangen i de yngre aldersgruppene sterkere i Nord-Norge.

Rapporten «Er vi forberedt på hva som venter oss? Hva med de unge i Nord-Norge om 5 år?» i Kunnskapsbanken for Nord-Norge går i dybden på prognosene. Blant funnene er at den største prosentvise nedgangen for unge i alderen 6 til 23 år ventes i de minst sentrale kommunene i landsdelen. Dette kan på kort sikt gjøre det krevende å opprettholde et tilfredsstillende barnehage- og skoletilbud, og på noe lengre sikt få konsekvenser for tilgangen til kvalifiserte arbeidstakere for nordnorsk næringsliv.

I første halvår 2019 hadde Nord-Norge en nedgang i befolkningen på over 1000 innbyggere.

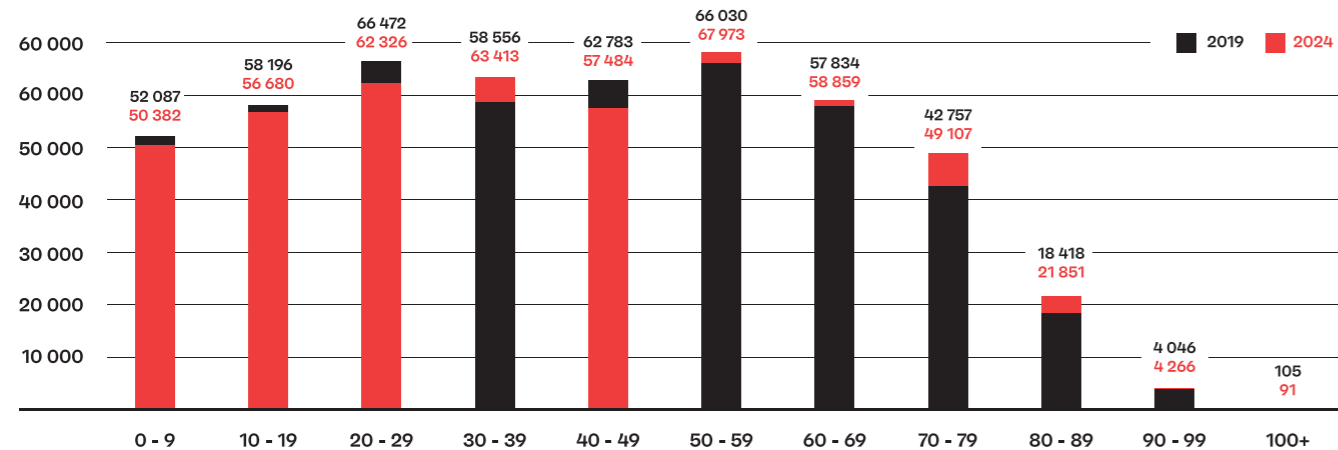

fig 06.

Befolningssammensetning i Nord-Norge 2019 vs 2024.

Kilde: SSB

Sentraliseringen fortsetter

Stadig flere nordlendinger bor i tettbygde strøk, og sentraliseringen er tydeligst i Troms. I 2018 bodde 72 prosent av befolkningen i landsdelen i tettbygde strøk, noe som tilsvarer litt over 350 471 personer. For at et område skal defineres som et tettsted, må det bo minst 200 personer der, og avstanden mellom husene skal normalt ikke overstige 50 meter. I perioden 2008 til 2018 gikk andelen personer som bodde i spredtbygde strøk, ned med 9670 personer, mens befolkningsveksten i tettbygde strøk har vært på 35 454 personer. Nærmere halvparten av befolkningsveksten i tettbygde strøk har kommet i Troms. Syv av kommunene i landsdelen har ingen tettsteder, og alle disse har under 1400 innbyggere. Figuren viser de kommunene i Nord-Norge med høyest andel av befolkningen i tettbygde strøk.

Andelen unge voksne (20-29 år) øker også i de mest sentrale kommunene i landsdelen (Tromsø og Bodø), mens det er en negativ utvikling i de minst sentrale kommunene i perioden 2014-2019. Det kan være flere årsaker til at unge voksne flytter til de større byene – blant de viktigste er studietilbud, arbeidsmuligheter, transport-, kultur- og servicetilbud.

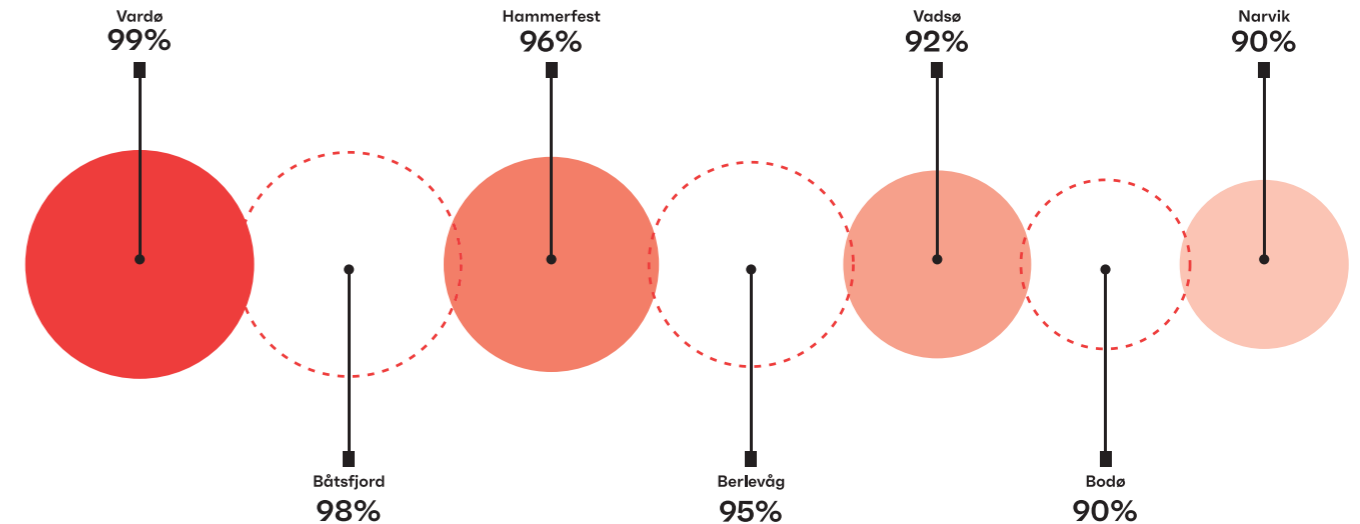

fig 07.

Andel av befolkningen i tettbygde strøk 2018 – kommunefordelt.

Kilde: SSB

Det fødes for få barn til å opprettholde befolkningen

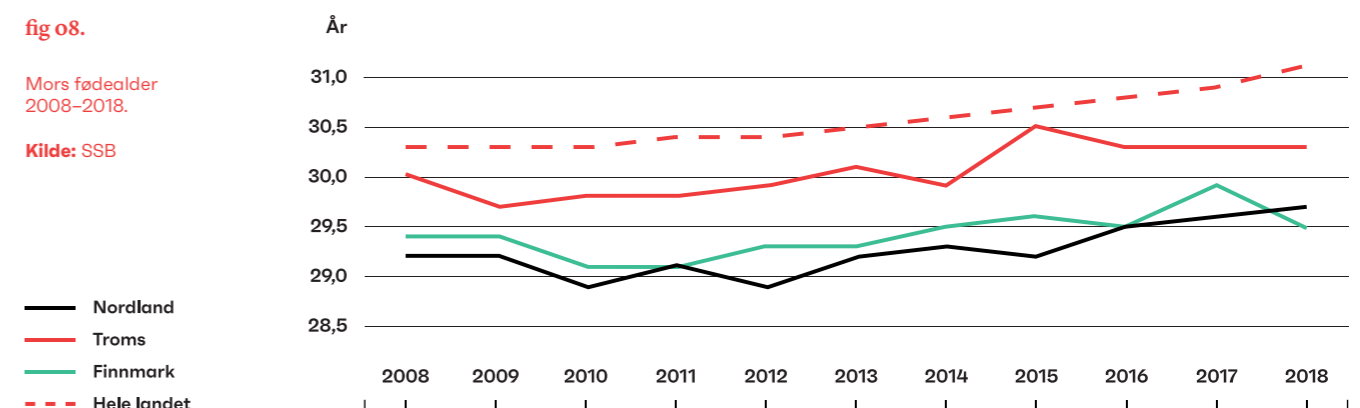
I løpet av de 10 siste årene har fruktbarhetstallet gått ned i samtlige fylker i Nord-Norge. Ser man bort fra inn- og utvandring, må fruktbarhetstallet i et land være ca. 2,1 for at folketallet ikke skal synke på sikt. I Norge var det 1,56 i 2018, mens fruktbarhetstallet for Nordland og Troms var 1,54 og 1,51 i Finnmark. Går man tilbake til 2008 var tilsvarende tall 1,97 i Nordland, 2,0 i Troms og 2,05 i Finnmark. Ikke siden statistikken startet i 1968 har verdiene vært lavere. Gjennomsnittlig fødealder for kvinner var 29,7 år i Nordland, mens tilsvarende tall for Troms og Finnmark var 30,3 og 29,5 år. Dette er noe under det nasjonale snittet på 31,1 år. Mens gjennomsnittsalderen har gått jevnt opp nasjonalt, har den vært mer stabil i Nord-Norge.

Samlet fruktbarhetstall (SFT) for kvinner beskriver gjennomsnittlig antall levendefødte barn hver kvinne kommer til å føde i hele kvinnens fødedyktige periode (15-49 år), under forutsetning av at fruktbarhetsmønsteret i perioden vedvarer, og at dødsfall ikke forekommer.

fig 08.

Mors fødealder 2008-2018.

Kilde: SSB

Eldrebolegen er over oss

Det blir flere eldre og færre yrkesaktive i landsdelen, og de minst sentrale kommunene vil merke dette mest i årene som kommer. Flere velger å benytte seg av AFP før pensjonsalder, men samtidig kombinere arbeid og pensjon fremfor å gå helt ut av arbeidslivet. Mange eldre er dermed fortsatt en viktig ressurs, både i arbeidslivet og i frivillig innsats.

Ved inngangen til 2009 utgjorde de som var 67 år eller eldre, 13,6 prosent av befolkningen i landsdelen. Ved inngangen til 2019 hadde andelen økt til 16,8 prosent. I 15 nordnorske kommuner utgjør aldersgruppen over 67 år nå en fjerdedel eller mer av befolkningen. I Ibestad kommune er andelen 28 prosent, som er den høyeste i landsdelen, tett fulgt av Kvalsund og Tjeldsund kommuner, med 27 prosent. Utviklingen skyldes ikke bare at det blir flere eldre, men også lavere vekst i gruppen barn og unge. Dette rammer særlig distriktene, og utviklingen forsterkes også av at flere unge flytter til mer sentrale steder i eller utenfor landsdelen.

Dersom man ser 10 år frem (2029), er det ventet at aldersgruppen 67 år eller eldre vil utgjøre 20,5 prosent av befolkningen i landsdelen. Prognosene fra SSB viser at personer over 67 år vil utgjøre over en fjerdedel av befolkningen i 43 av 87 kommuner innen 2029. I Beiarn kommune i Nordland vil mer enn hver tredje innbygger være i denne aldersgruppen i 2029.

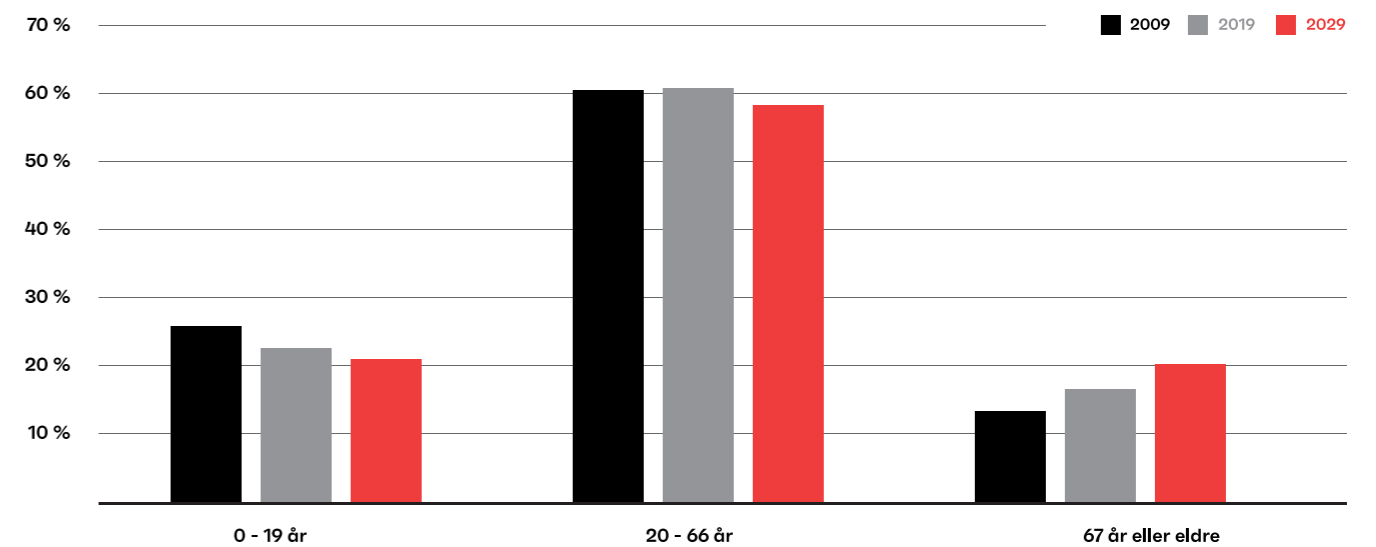
Konsekvensen er at stadig flere pensjonister må forsørges av stadig færre yrkesaktive. I 2009 var det 4,5 personer i yrkesaktiv alder (20–66 år) per pensjonist (67 år og eldre) i landsdelen. I 2019 har antallet falt til 3,6 personer. Om ti år vil dette antallet falle ytterligere til 2,9. Dette er store endringer i et kort tidsrom. De minst sentrale kommunene i Nord-Norge vil rammes hardest. I 2019 var det i snitt 2,6 i yrkesaktiv alder per pensjonist i disse kommunene, og i 2029 vil antallet være 2,1.

Ordningen for avtalefestet pensjon (AFP) i privat sektor ble endret i 2011. I det første året med den nye ordningen var det 441 personer i privat sektor i Nord-Norge som ved 62 år eller eldre mottok AFP, og det totale antallet mottakere nasjonalt var 5686. I perioden fra 2011 til 2018 økte antall mottakere kraftig, og i 2018 hadde antallet AFP-mottakere i Nord-Norge økt fra 441 til 5341 personer i privat sektor. Nasjonalt økte antallet til 72 097 personer. En årsak er økningen i antall eldre, og en annen er at sysselsettingen blant eldre øker, slik at flere har rett til ordningen. Av nye mottakere velger de fleste å ta ut AFP ved 62 år; bare 3 prosent av alle nye mottakere gjør det ved 67 år eller senere. Tall fra SSB viser samtidig at flere eldre i større grad enn tidligere velger å kombinere arbeid og pensjon, hvor man tidligere så at flere gikk helt ut av arbeidsmarkedet. Dette er en positiv utvikling der både erfaring og kapasitet benyttes i arbeidsmarkedet.

fig 09.

Befolkningssammensetning etter alder i Nord-Norge (2009, 2019 og 2029).

Kilde: SSB

Fortsatt økt sysselsetting, men svakere vekst enn i 2018

Samlet sett har sysselsettingen i Nord-Norge økt i første halvdel av 2019, men veksten var svakere enn i 2018. Ved utgangen av 2. kvartal 2019 var det flest sysselsatte i sektoren helse og omsorg i Nord-Norge. Økningen innenfor denne sektoren skyldes behovet for flere ansatte.

Ved utgangen av 2. kvartal 2019 viser tall fra Arbeidskraftundersøkelsen (AKU) at 243 000 personer var sysselsatt i Nord-Norge. Det var en vekst på om lag 2000 personer siden årsskiftet. Sysselsettingen økte i Nordland, mens den falt i Troms og var uendret i Finnmark.

I 2018 var det totalt i underkant av 28.000 innvandrere med arbeidssted i Nord-Norge. Dette var en vekst på om lag 1.500 personer fra 2017. Flest jobber innen salgs- og serviceyrker, fulgt av akademiske yrker samt som renholdere og hjelpearbeidere. Det var også innen salgs- og serviceyrker at den største veksten var sammenlignet med 2017.

Ved utgangen av september var 4529 personer i Nord-Norge helt ledige. Dette tilsvarer 1,8 prosent av arbeidsstyrken, noe som er lavere enn landsgjennomsnittet på 2,2 prosent. Ledigheten var lavest i Troms, men den økte marginalt sammenlignet med september i fjor. I både Finnmark og Nordland ble det færre helt ledige. Tall fra SSB viser at 31 prosent av de helt arbeidsledige ved utgangen av 2. kvartal var innvandrere.

Nasjonalt er arbeidsledigheten lavest blant innvandrere fra Norden, Nord-Amerika og Oseania samt Vest-Europa. Ledigheten er høyest blant innvandrere fra Afrika. Dette må ses i sammenheng med den store andelen flyktninger i denne gruppen. Det er liten grunn til å anta at situasjonen er vesentlig annerledes i Nord-Norge.

Helse- og sosialtjenester er den desidert største næringen i Nord-Norge, med nærmere 60 000 sysselsatte ved utgangen av 2018. Dette er den sektoren som har størst andel kvinner i Nord-Norge. Flere sysselsatte på sykehusene, bofellesskap for eldre, eldresenter samt i barnehager trekker opp veksten og underbygger behovet for flere ansatte i disse delene av arbeidslivet. Veksten i antall ansatte i barnehagene har særlig kommet i Nordland. Det er blitt færre ansatte på asylmottak, kommunale sosialkontorer og i forbindelse med arbeidsmarkedstrening. Færre ansatte på asylmottak kan ses i sammenheng med en nedgang i antall bosatte flyktninger i kommunene i løpet av 2018.

Varehandel var den nest største næringen i 2018, og andelen sysselsatte økte svakt sammenlignet med 2017. Veksten kommer særlig blant butikker med bredt vareutvalg, mens det er reduksjon blant butikker som konkurrerer med netthandel (klær og sko, kjøkken-, sports- og IT-utstyr og leketøy). Innenfor undervisning er det vekst i sysselsettingen ved

universitetene og grunnskoler. Det er økning ved allmennfaglige studieretninger, men fall ved tekniske og yrkesfaglige studieretninger gjør at det i sum er færre ansatte innenfor videregående opplæring.

Bygg- og anleggsbransjen har god sysselsettingsvekst, og hovedandelen har kommet blant tekniske entreprenører og for grunnarbeider. Samtidig er det blitt færre sysselsatte blant virksomheter som fører opp bygninger. Sysselsettingen i offentlig administrasjon og forsvar øker noe, og veksten er sterkest for offentlig

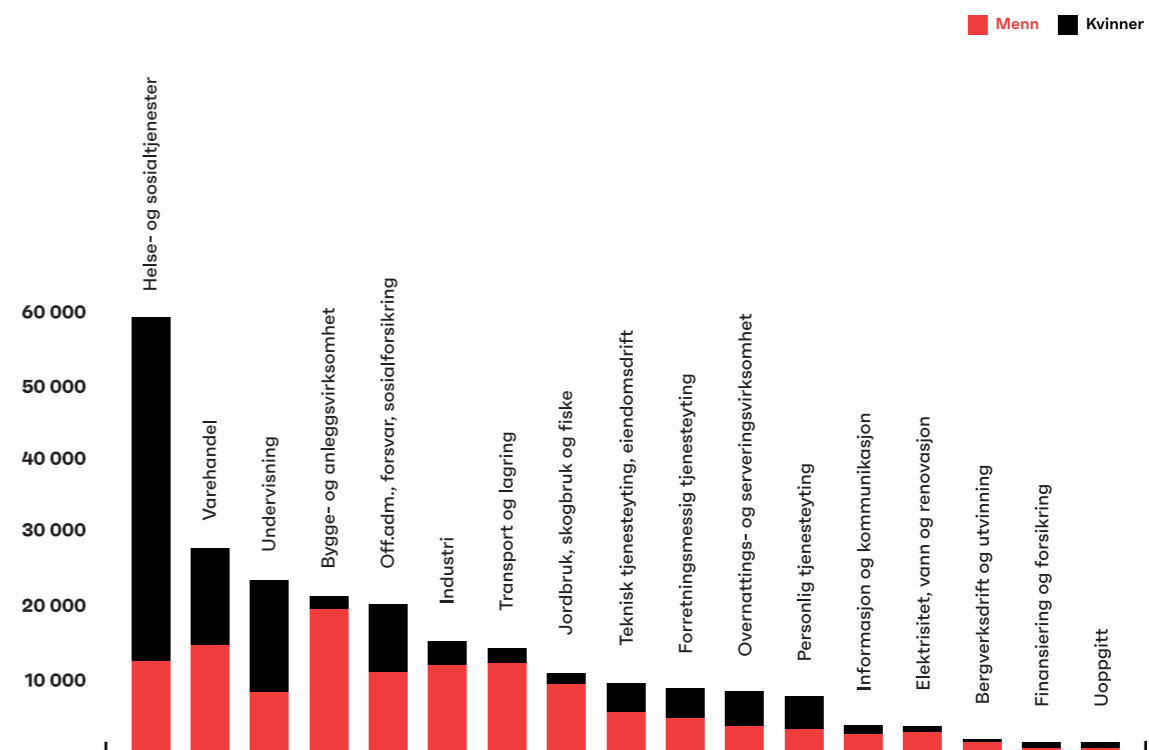
administrativt ansatte og i politiet sammenlignet med 2017. Det er også blitt flere sysselsatte innenfor teknisk tjenesteyting og eiendomsdrift gjennom 2018, der veksten var sterkest knyttet til forskning og utvikling (FoU), teknisk konsulentvirksomhet og utleie av eiendom.

Målt i antall ansatte er det størst sysselsettingsvekst innenfor jordbruk, skogbruk og fiske. Veksten har vært drevet av flere ansatte i fiskeindustrien og havbruk, mens det har vært en nedgang innenfor melkeproduksjon.

fig 10.

Sysselsatte i Nord-Norge etter arbeidssted fordelt på næring i 2018.

Kilde: SSB

Lønnsutvikling og gjeld i de nordnorske husholdningene

Sammenlignet med landsgjennomsnittet var medianinntekten i de nordnorske husholdningene lavere i 2017, men veksten i perioden 2012–2017 har vært sterkere enn den nasjonale utviklingen.

Medianinntekten etter skatt for husholdningene i Norge var 510 000 kroner i 2017. Av fylkene i landsdelen lå Troms nærmest dette snittet, med 506 000 kroner, mens verdiene i Finnmark og Nordland var henholdsvis 503 000 og 499 000 kroner. Det er positivt å merke seg at Troms og Nordland har hatt

prosentvis vekst i medianinntekt (etter skatt) de siste fem årene, og denne veksten har vært sterkere enn den nasjonale utviklingen. Den nasjonale veksten var i perioden 2012 til 2017 på 14,3 prosent. Tilsvarende tall for Troms er 16,6 prosent, mens Nordland har hatt en vekst på 15,2. Finnmark har for hele perioden hatt tilsvarende vekst som landet.

Det har vært positiv lønnsvekst for alle næringer siden statistikken ble etablert i 2016. Veksten i Nord-Norge har vært sterkest innenfor finansiering og forsikring, fulgt av informasjon og kommunikasjon samt jordbruk, skogbruk og fiske. Veksten har vært svakest innenfor teknisk tjenesteyting og eiendomsdrift. Selv om

det også har vært vekst i avtalt månedslønn innenfor overnattings- og serveringsvirksomhet, er det her man har det laveste gjennomsnittet, fulgt av varehandelen og forretningsmessig tjenesteyting.

Sammenlignet med det nasjonale snittet er det en del høyere avtalt månedslønn innenfor jordbruk, skogbruk og fiske, og marginalt høyere innenfor helse- og sosialtjenester. Samtidig har forskjellen minsket for de fleste næringene. Unntakene er næringene finansiering og forsikring, overnattings- og serveringsvirksomhet samt teknisk tjenesteyting og eiendomsdrift.

Sammenlignet med nasjonale tall var andelen husholdninger som ikke hadde gjeld i 2017, en del høyere i Nord-Norge, mens det var færre som hadde høy gjeldsbelastning.

Siden 2012 har det vært en nedgang i andelen husholdninger med gjeld på én til to ganger samlet inntekt eller mindre, og en økning i andelen husholdninger med gjeld på to til tre ganger samlet inntekt eller mer i gjeld. Samtidig hadde formuen til husholdningene i Nord-Norge økt i perioden 2012 til 2017, ved at det ble en større andel med formue på 2 millioner kroner eller mer.

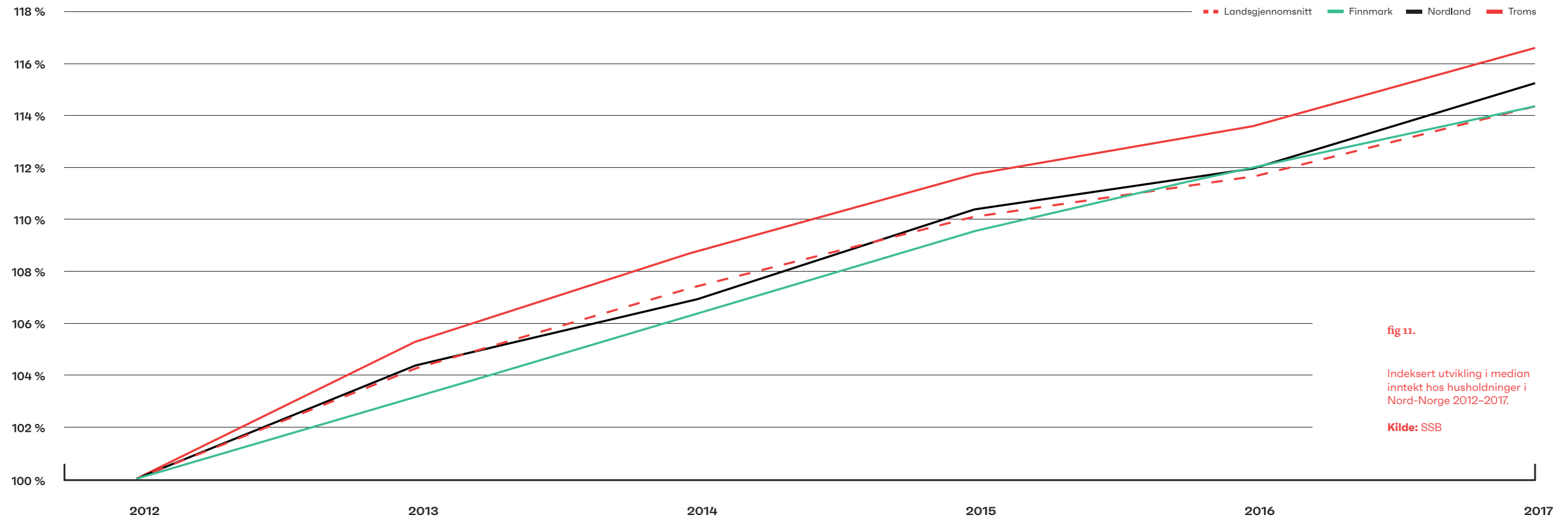

fig 11.

Indeksert utvikling i median inntekt hos husholdninger i Nord-Norge 2012–2017.

Kilde: SSB

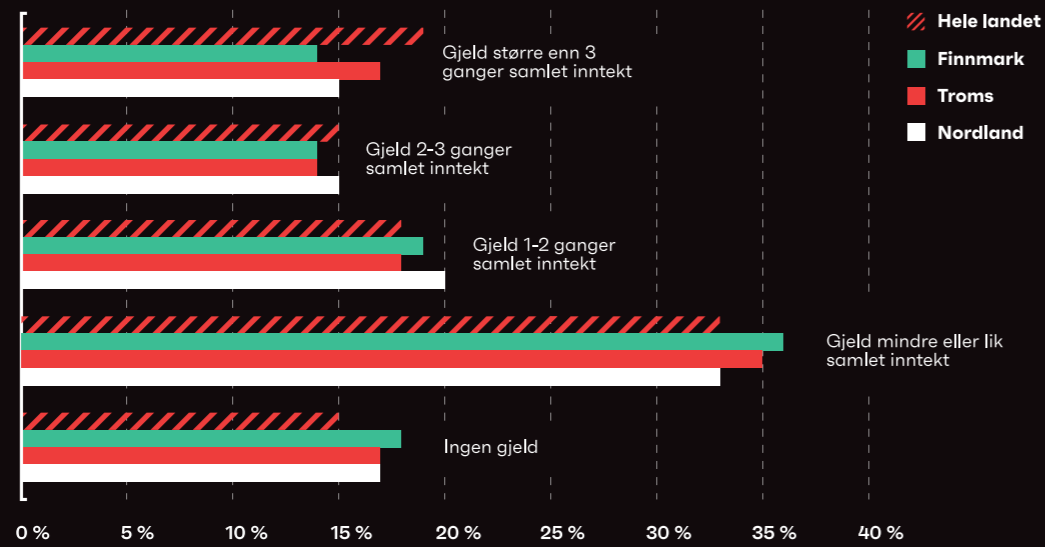
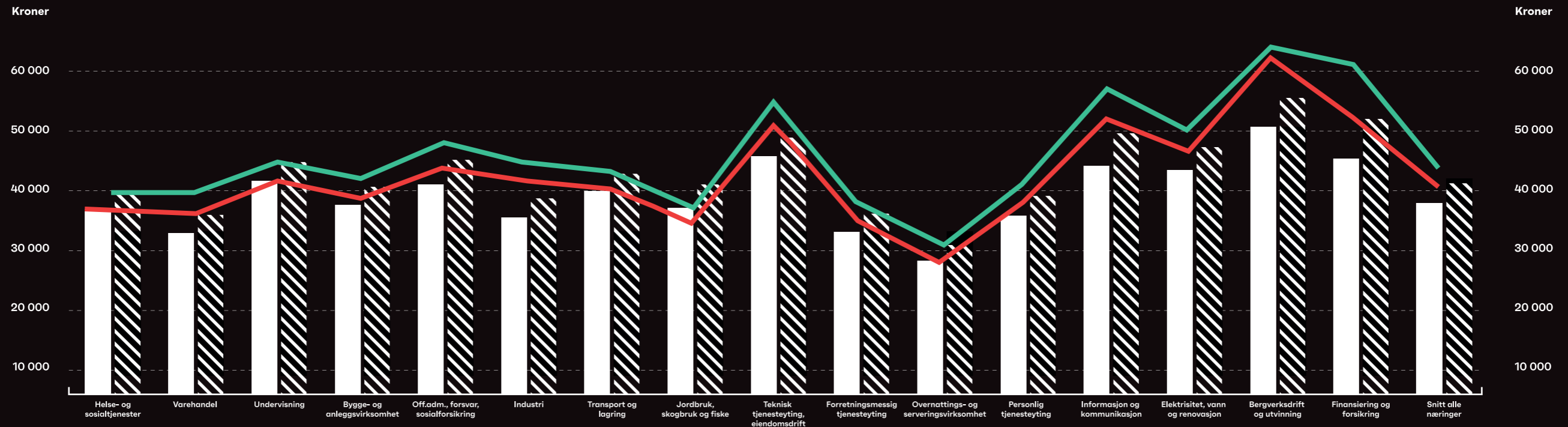

fig 13.

Gjennomsnittlig avtalt månedslønn for hovednæringer 2. kvartal 2019 vs. 1. kvartal 2016.

Kilde: SSB

Ressurser og næringene

s42 – 57

Fiskeri – over halvparten av verdien fra norske fiskerier er å finne i Nord-Norge

Norge har god og bærekraftig bestandsforvaltning av fiskeriressursene, og kvotene er fortsatt på et høyt nivå. I Nord-Norge ble det ført i land totalt 991 000 tonn villfisk i 2018. Torskefisk var den viktigste gruppen, men det ilandføres også et betydelig kvantum pelagisk fisk i landsdelen. Den totale fangstverdien av fisken utgjorde i underkant av 13 milliarder kroner.

Fiskerinæringen gikk gjennom en betydelig restrukturingsfase i 2000-årene, både med hensyn til redusert sysselsetting, oppkjøp av kvoter og effektivisering av fartøy. Siden 2010 har det blitt 669 færre personer som har fiske som hovedyrke, og totalt er det 4227 fiskere i Nord-Norge (per 24. januar 2019). Ifølge Fiskeridirektoratet utgjorde dette litt under halvparten av alle registrerte med fiske som hovedyrke i Norge.

I hvitfiskindustrien er det kamp om råstoffet. Store sesongmessige svingninger er utfordrende, og det jobbes derfor med å finne metoder for å utjevne råvaretilførselen. Et slik tiltak er levendelagring av torsk for å forlenge sesongen. Man ser også tegn til at den landbaserte industrien kjøper seg opp i fangstledet for å sikre seg råstoff. Det er også sterk oppmerksomhet rundt råstoffutnyttelse, slik at minst mulig

biprodukter blir avfall. I en rapport i Kunnskapsbanken for Nord-Norge har matforskningsinstituttet Nofima analysert lønnsomheten til marin ingrediensindustri i Norge. Analysen viser at tilgjengeligheten på restråstoff i Norge i 2016 ble estimert til å være 910 000 tonn, der i overkant av 222 000 tonn ikke utnytted. Med andre ord gikk hele 25 prosent av restråstoffet til spille.

Hovedandelen av fisken fra landsdelen eksporteres. Det europeiske markedet er det viktigste for hvitfisk, mens Øst-Europa og Japan er de største markedene for henholdsvis norsk vårgytende sild (NVG-sild) og makrell. Global etterspørsel etter villfanget fisk er i vekst, men det er stadig viktigere at fangsten er bærekraftig og skjer etter god bestandsforvaltning. En økende trend er de helsefremmende effektene av å øke sjømatandelen i kostholdet.

En betydelig usikkerhetsfaktor for sjømatnæringen er tendenser til økt proteksjonisme, mindre frihandel og flere bilaterale avtaler. Utfallet av Storbritannias utmeldelse av EU (brexit) er uavklart og kan føre til redusert eksport til det viktigste markedet for torsk. Direkteeksporten vil i liten grad rammes, fordi Norge har en overgangsavtale med Storbritannia for sjømateksporten. Det er de store volumene med hvitfisk som sendes via videreførelingsland, som for eksempel Polen og Danmark, som skaper usikkerhet.

Nord-Norge er en «supermakt» for oppdrett av laks

I 2018 ble det slaktet 551 000 tonn laks, som utgjør 43 prosent av det norske volumet og rundt 20 prosent av verdens produksjon. Nordland er det største havbruksfylket i landsdelen og sto for 47 prosent (262 000 tonn) av uttaket av slaktet laks i 2018. Tilsvarende tall for henholdsvis Troms og Finnmark var 33 prosent (182 000 tonn) og 20 prosent (108 000 tonn). Sammenlignet med året før hadde Nordland den største veksten i produksjonen, med nærmere 24 000 tonn, fulgt av Finnmark med noe over 11 000 tonn. I Troms falt mengden slaktet fisk med mer enn 15 000 tonn.

Etterspørselen etter oppdrettsfisk er fortsatt i vekst, og Europa er det største markedet for nordnorske oppdrettere. Polen, Frankrike og Danmark var de største mottakerne av laks fra Norge i 1. halvår 2019.

Kombinasjonen av pris- og volumvekst har bidratt til en svært lønnsom næring de siste årene. I en rapport i Kunnskapsbanken for Nord-Norge har Capia analysert hva som har bidratt til at lakseprisen har økt så kraftig. De tre viktigste faktorene er økt etterspørsel som følge av inntektsvekst, dreining mot laks fra andre produkter, produktutvikling og bedre distribusjon.

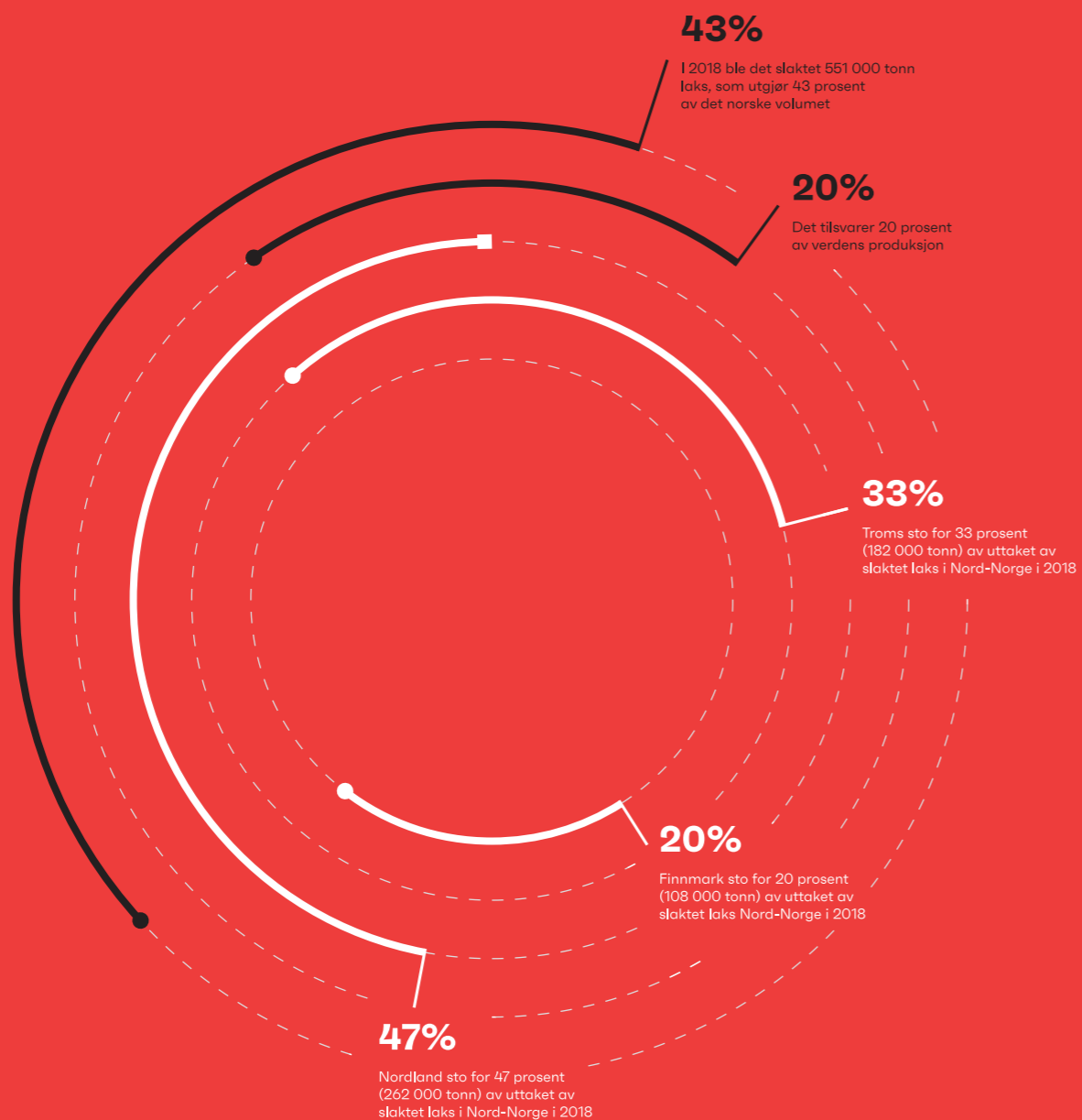
De siste ti årene har produksjonen i landsdelen mer enn doblet seg, fra 251 000 tonn i 2008 til 551 000 tonn i 2018. Dette skyldes produktivitetsvekst, nye konsesjoner fra myndighetene og utvidelse av eksisterende konsesjoner.

Det har vært en debatt i 2019 om beskatning av lakseoppdrett på bakgrunn av et regjeringsoppnevnt utvalg som skal vurdere beskatningen av havbruk innen 1. november 2019. Det politiske flertallet har imidlertid sagt nei til en nasjonal grunnrenteskatt som skal tas inn nasjonalt og ikke lokalt. Kommuner som legger til rette for havbruksaktivitet, honoreres av staten gjennom Havbruksfondet. Totalt ble det utbetalt 1,17 milliarder kroner til nordnorske kommuner og fylkeskommuner i 2018. For kommuner med få innbyggere utgjør disse utbetalingene betydelige summer. Rødøy kommune, som har litt over 1200 innbyggere, fikk utbetalt 30 millioner kroner i 2018, i underkant av 25 000 kroner per innbygger. Havbruksnæringen jobber hardt med å løse utfordringer knyttet til parasitter (lus) og

virus, og det påfører næringen store utgifter hvert år. I 2019 førte en algeoppblomstring i Nordland og Troms til massedød av oppdrettslaks. Det er anslått at 13 432 tonn fisk, eller rundt 8,2 millioner oppdrettslaks døde. For de berørte selskapene var det en krevende periode, hvor flere måtte permittere ansatte. Selv om volumet var betydelig, har det ikke fått store konsekvenser fordi dette var fisk i ulike produksjonsstadier. Det kan ha en viss effekt på slaktevolumet fremover, men samtidig utgjør det en begrenset andel av den totale produksjonen.

Norsk lakseproduksjon 2018

Petroleum – nye installasjoner bygges ut og settes i drift

Ved inngangen til 2016 var det tre produserende olje- og gassinstallasjoner i Nord-Norge (Norne, Skarv og Hammerfest LNG), i dag er det fem. De to siste som har startet produksjon, er Goliat (Vår Energi) og Aasta Hansteen (Equinor). I 2022 ventes oppstart på Johan Castberg-feltet i Barentshavet. Etter dette er det ventet at Wisting-feltet og Alta/Gotha vil bygges ut.

Produksjonen fra felt i landsdelen i 2018 utgjorde 21 millioner Sm³ oljeekvivalenter (o.e.). Av dette var nesten to tredjedeler gass. Produksjonen økte litt fra 2017 (5 prosent), og var nesten på nivå med toppåret 2016, da det ble produsert 21,3 millioner Sm³ o.e. Produksjonen i Nord-Norge utgjør 9,2 prosent av den nasjonale produksjonen.

Ved årsskiftet 2018–2019 ble det estimert at de feltene som det produseres fra i dag, har om lag 306 millioner Sm³ o.e. gjenværende, av totalt 545 millioner Sm³ o.e. i opprinnelige utvinnbare ressurser. Det vil si at man kan opprettholde dagens produksjon i 15 år. Samtidig gjøres det stadig nye funn, og man klarer å hente ut

mer av de eksisterende. Det er derfor ventet at det vil være petroleumsaktivitet i landsdelen langt utenfor denne tidshorisonten.

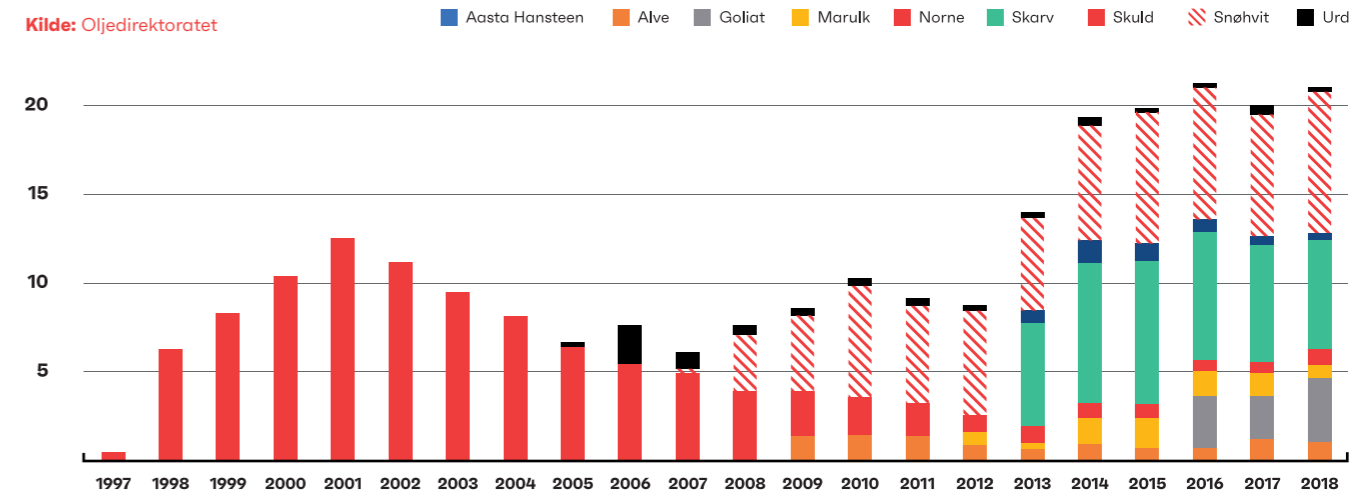
Det investeres mye i feltene i landsdelen, og i 2017 ble det totalt gjennomført investeringer for 8,7 milliarder kroner, mot 12,7 milliarder i 2016. Dette var langt lavere enn i toppårene 2014 og 2015, da nivået lå på rundt 20 milliarder. At investeringsnivået faller såpass, forklares med at store investeringer knyttet til Goliat og Aasta Hansteen er gjennomført, og at man nå går inn i en fase med løpende driftsinvesteringer. Utbyggingen av Johan Castberg vil nok trekke opp investeringsnivået de nærmeste årene.

Den nordnorske leverandørindustrien består av 176 bedrifter. De leverte varer og tjenester for 3,76 milliarder kroner i 2018, en vekst på 3 prosent sammenlignet med 2017. Størst omsetning var det i Hammerfest-regionen, med litt over 2 milliarder kroner. Her ble også 814 av de totalt 1651 årsverkene utført. For 2019 er det ventet en vekst i leveransene til 4,1 milliarder kroner.

Oljeekvivalent (o.e.): Brukes når ressursmengdene av olje, gass, NGL og kondensat skal summeres. En slik summering vil ikke være eksakt, men skjer ved å anvende en egenskap som grunnlag. Mulige tilnærminger er energi, masse, volum eller verdi. Det benyttes en omregningsfaktor mellom gass og væske. Gjeldende omregningsfaktorer er: 1000 Sm³ gass tilsvarer 1 Sm³ o.e. 1 Sm³ olje tilsvarer 1 Sm³ o.e. 1 tonn NGL tilsvarer 1,9 Sm³ o.e.

fig 14.

Produksjon i millioner Sm³ oljeekvivalenter 1997–2018.

Maritim sektor – økt oppmerksomhet rundt grønne løsninger

Maritim sektor omfatter virksomheter som eier, opererer, designer, bygger, leverer utstyr eller spesialiserte tjenester til alle typer skip og andre flytende enheter. I motsetning til i resten av landet er næringen i nord dominert av nærskipsrederier. I 2018 omsatte sektoren i landsdelen for 19,8 milliarder kroner og sysselsatte 6920 personer. Sysselsettingen økte med litt over 100 årsverk fra 2017, mens omsetningen økte med 6,4 prosent.

Maritim sektor omfatter 301 aksjeselskaper lokalisert i Nord-Norge. I tillegg er det 99 underavdelinger i nord med hovedkontor utenfor landsdelen. Den største omsetningen finner vi i passasjertransport til sjøs, hvor Hurtigruten, Torghatten og Boreal Sjø er de dominerende aktørene. I tillegg finnes det en rekke selskaper som tilbyr ulike varer og tjenester til den maritime flåten.

Vi har fremdeles båtbyggere i Nord-Norge. Et eksempel på dette er Grovfjord Mek. Verksted i Skånland kommune i Troms, som lager arbeidsbåter blant annet for oppdrettsnæringen. Disse har levert og skal levere batterielektriske fartøyer, blant annet til havnevesenet i Oslo. Et annet eksempel er Selfa Arctic, som produserer fiskebåter i plast på Rødskjær ved Sandtorg i Harstad kommune. Selskapet har også satset betydelig på bruk av elektriske fremdriftssystemer.

Det er sterk oppmerksomhet rundt null- og lavutslippsløsninger i persontransporten til sjøs. Rederiet Torghatten Nord AS investerer derfor tungt i gass-, batteri- og hybridferger. Boreal Sjø AS og Hurtigruten ASA investerer også tungt i nye, mer miljøvennlige skip. Hurtigruten fikk i 2019 levert det første av to ekspedisjonsskip som seiler helelektrisk på hybridteknologi. Dette er det første skipet i sitt slag i verden.

Nedturen i oljenæringen har påvirket maritim sektor i Nord-Norge. Da oljeprisen falt, og tilbudet av offshorefartøy ble større enn etterspørselen, ga dette også negative utslag for landsdelens rederier.

Arktis og nordområdenes geopolitiske betydning som ressursregion for energi og havressurser er økende. Dette har blant annet ført til mer aktiv posisjonering og tilstedeværelse fra Kina i Arktisk

råd, hvor de har hatt observatørstatus siden 2013. Etter Russlands annektering av Krim fra Ukraina i 2014, har samarbeidet mellom Kina og Russland blitt vesentlig styrket. Den nordlige sjøruten inngår i dette og ses på som en ny mulig korridor innenfor Kinas strategiske program for global markedsadgang – det såkalte «Belt Road Initiative» (BRI).

Den nordlige sjøruten med godsfrakt mellom Asia og Europa kan åpne store muligheter for forretningsutvikling i Nord-Norge. Kirkenes peker seg ut som et naturlig knutepunkt og havn for omlasting. Akvaplan-niva står bak en rapport om Den nordlige sjøruten i Kunnskapsbanken for Nord-Norge. Rapporten viser at ruten har potensial for vesentlig reduksjon i tidsbruk, utgifter og miljøutslipp. Rapporten anslår at det kan gi nesten 600 nye arbeidsplasser i Kirkenes havn i Sør-Varanger kommune og direkte tilknyttet infrastruktur for transport.

Kraftproduksjon – viktig for elektrifiseringen av samfunnet

Kraftproduksjonen i Nord-Norge var på 25,2 TWh i 2017. Dette utgjorde 16,8 prosent av den nasjonale produksjonen. Fra 2007 har produksjonen økt med 38 prosent i landsdelen, og veksten har vært sterkest i Finnmark (dobling). Årsaken er i hovedsak utvidelse av eksisterende vannkraftanlegg og ny varme- og vindkraftproduksjon.

Produksjonen av vannkraft var størst, med 22,9 TWh, og Nordland var det største produksjonsfylket, med 17,8 TWh. Finnmark var det største varme- og vindkraftfylket, med henholdsvis 1,4 og 0,5 TWh.

De største vannkraftverkene i landsdelen er Svartisen med en midlere årsproduksjon på 2200 GWh, Nedre Røssåga med 2150 GWh og Rana med 1975 GWh.

Elektrifiseringen går raskere enn noensinne og er et viktig tiltak for å kutte klimagassutslipp. Ifølge Statnett vil det kreve 30–50 TWh mer kraftproduksjon i Norge dersom man skal erstatte det meste av dagens fossile energibruk med elektrisitet. I deler av industrien og for tung- og langdistansetransporten vil elektrifisering være vanskelig å gjennomføre. Her vil andre mer miljøvennlige løsninger som hydrogen være aktuelle. I Berlevåg etableres det en hydrogenfabrikk i tilknytning til vindkraftverket på Raggovidda som skal stå ferdig på nyåret i 2020.

Det investeres mye i vindkraft, og to av prosjektene som er under bygging i landsdelen, er Sørfjord vindkraftverk i Nordland og Kvittfjell/Raudfjell vindkraftverk i Troms. Begge disse prosjektene vil være ferdige i løpet av 2019. I sistnevnte prosjekt, som også går under navnet Nordlicht, har Alcoas smelteverk i Mosjøen avtalt å kjøpe strømmen i en periode på 15 år. I tillegg skal Dønnesfjord vindpark i Finnmark settes i produksjon i løpet av året.

Kraftforedlende industri – eksportorientert og konjunkturutsatt

Kraftforedlende industri i Nord-Norge sto for om lag 31 prosent av eksportverdien fra landsdelen i 2018. Grunnlaget for næringen var rikelig tilgang på vannkraft, som fortsatt er en viktig innsatsfaktor. Industrien har i stor grad internasjonalt eierskap og påvirkes av globale markeder og drivkrefter.

Det industrielle tyngdepunktet i Nord-Norge ligger på Helgeland i Nordland. Regionen huser fire av landsdelens åtte industribedrifter. Tre bedrifter er lokalisert i andre deler av Nordland og én i Troms. I sum sysselsatte industribedriftene om lag 2100 årsverk i 2018. Total primærproduksjon utgjorde 2,5 millioner tonn i 2018. Hovedandelen (ca. 1,7 millioner tonn) av produktene eksporteres til internasjonale markeder. Dette inkluderer kjemiske råvarer, aluminium og øvrige metallurgiske varer (silisiumprodukter, manganlegeringer og armeringsstål). Eksporten går i all hovedsak til Europa og omfatter stål-, emballasje- og bilindustri, bygg og anlegg samt landbruk.

Denne aktiviteten krever store mengder energi, og industrivirksomheten i de fem kommunene Vefsn, Rana, Sørfold, Lenvik og Meløy forbrukte nærmere 6,9 TWh i 2017, som tilsvarer om lag 40 prosent av det totale kraftforbruket i landsdelen. Det jobbes og investeres mye i energieffektivisering og -gjenvinning i industrien. Et av de større prosjektene gjennomføres hos silisiumverket Elkem Salten. Prosjektet har en investeringsramme på opp mot 1 milliard kroner og er ventet å gjenvinne 28 prosent av verkets energiforbruk når det er ferdig i 2020. Dette tilsvarer forbruket til 15 000 norske husstander.

Bedriftene påvirkes i stor grad av internasjonale konjunkturer, både med hensyn til produksjon og pris. Et eksempel på dette så man i begynnelsen av 2019, da Elkem Salten måtte stenge én av tre smelteovner som følge av svak markedsutvikling og fallende priser for silisium. Produksjonen ble gjenopptatt noen måneder senere som følge av bedring i markedene. Et annet eksempel er Ferroglobe Mangan Norge, som har varslet permitteringer av samtlige ansatte fra slutten av oktober 2019. Stoppen kan vare i seks måneder som følge av markedssituasjonen.

Jord-, skog- og beiteressurser – potensial for utvikling

Klimaendringer og økende vektlegging av utslippsskutt gjør at landbruket i landsdelen må tenke nytt. Landbruket står for vel 8 prosent av norske klimautslipp, der metanutslipp fra husdyrhold og gjødsel er hovedkilder. Klimaendring og varmere klima endrer også tilgjengelighet og lokalisering av beitearealer for reindriften. Skogressursene har stor betydning for lagring av CO₂, og ved høsting er ressursene kilde til fornybar energi. Avvirkningen av skogressursene er lav i Norge og landsdelen, med et betydelig potensial for økt verdiskaping gjennom en bredere utnyttelse (sirkulær økonomi) og som kilde til økende produksjon av fornybar bioenergi. Samtidig endrer forbrukerpreferansene seg, og konkurransen fra import er hard. Man må derfor satse på innovasjon og forretningsutvikling i alle bionæringene i nord.

Den teknologiske utviklingen i landbruket har skutt fart de siste årene og vil i større grad påvirke landbruket i landsdelen i årene som kommer. Innovasjon Norge gir betydelig støtte til utvikling av landbruket. I 2018 ble det delt ut 132 millioner kroner i lavrisikolån til landbruket i landsdelen, mens tilskuddene var på 113 millioner kroner. Tilsvarende tall for 2017 var 92 og 95 millioner kroner.

Utviklingen har gått i retning av større, færre og mer spesialiserte bruk. Av totalt 39 621 jordbruksbedrifter i Norge i 2018 var 3162 lokalisert i Nord-Norge, noe som utgjør 8 prosent. Siden 2009 har antall foretak sunket med 24 prosent, og nedgangen er større enn på landsbasis (-17 prosent). Med hensyn til jordbruksarealer har det vært en nedgang i arealer i drift på 6 prosent, mot 3 prosent på landsbasis.

Jordbruksarealene benyttes i hovedsak til fôrproduksjon og beite. Med hensyn til dyrehold er andelen størst (målt i antall) for sau og lam, etterfulgt av verpehøner og storfe. I 2018 mottok slakterier mer enn 20 000 tonn kjøtt (til menneskemat) fra produsenter i landsdelen – en økning på mer enn 5,5 prosent fra 2009. Det ble levert mest storfe, etterfulgt av gris og lam/sau.

Nordland er det desidert største jordbruksfylket i landsdelen og står alene for om lag tre fjerdedeler av alle lev-

eranser til slakteriene i nord. Her finner man også de to største kommunene målt i leveranser. Det ble levert 160 millioner liter melk fra nordnorske melkeprodusenter i 2018 – en nedgang på 3 prosent fra 2009.

Utviklingen kan ses i sammenheng med at melkeproduksjon utgjør en betydelig del av reduksjonen i antall gårdsbruk de siste ti årene. Fremover kan det ventes ytterligere omlegging til produksjon av frukt og grønt, både ut fra økt etterspørsel, miljømål og sterkere insentiver til bærekraft gjennom jordbruksavtalen mellom staten og næringsorganisasjonene. Globale studier viser at en omlegging fra kjøttproduksjon til bare frukt og grønnsaker vil føre til en halvering av CO₂-utslippene fra landbruk, og det vil føre til at den globale arealbruken reduseres med 75 prosent.

Antall sysselsatte innenfor gårdsbruk, jordbruk og husdyr har falt med 24 prosent fra 2009 til 2018. I fjor var det totalt 2963 bønder igjen i Nord-Norge. Kvinneandelen blant nordnorske bønder er nå 20 prosent, som er en vekst på 2 prosentpoeng sammenlignet med 2009.

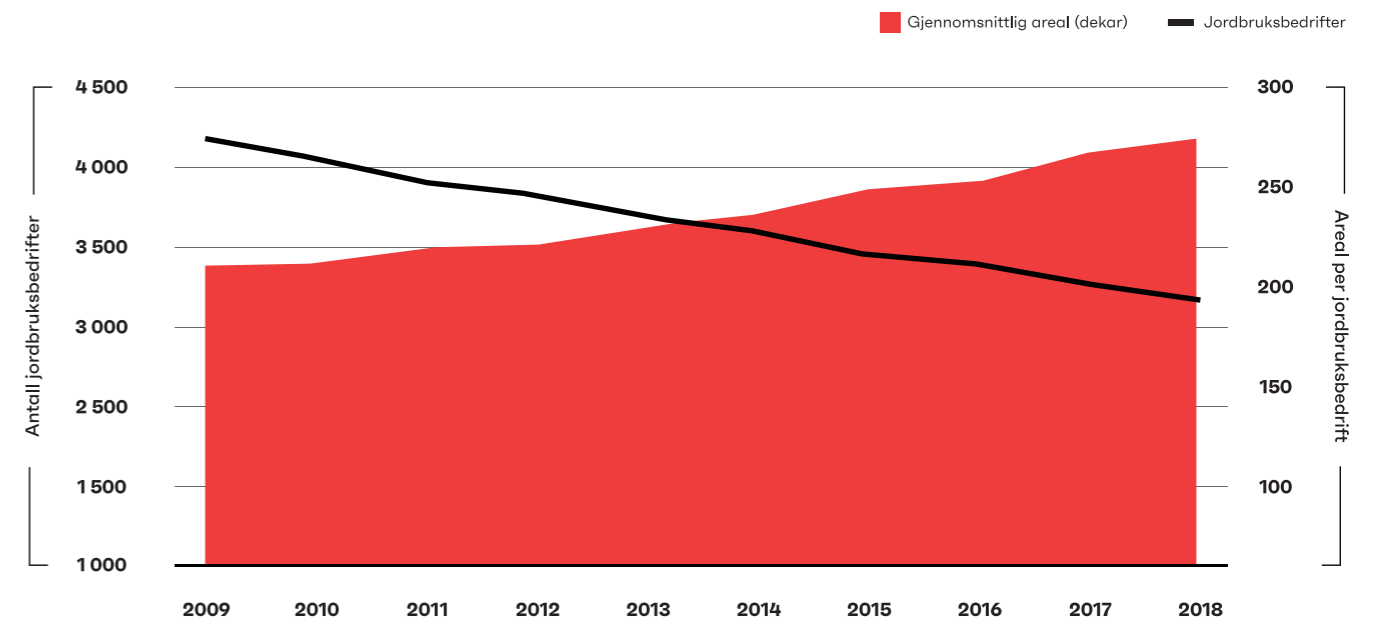
Uttaket av skog i Nord-Norge er svært begrenset og utgjør bare 2 prosent av nasjonalt volum. Nordland, Troms og Finnmark er blant de fem fylkene som tar ut minst skog i Norge. Nesten all avvirkning skjer i Nordland, hvor Helgelandsregionen er størst, med nærmere 60 prosent av volumet i landsdelen. Selv om næringen isolert sett er liten, har den regional betydning for byggevareindustrien. Ett eksempel er Arbor i Hattfjelldal kommune i Nordland, som benytter trevirke fra regionen.

Reindrift er en liten næring i nasjonal sammenheng, men i samisk og lokal sammenheng har den stor betydning for sysselsetting og kultur. Fire av seks reindriftsområder i Norge ligger i Nord-Norge, hvor Vest-Finnmark er det største. I 2017 var det om lag 2800 personer tilknyttet reindriften i Nord-Norge, noe som utgjør ca. 90 prosent av nasjonal sysselsetting. Fra 2013 til 2018 blir det anslått en reduksjon i reintallet på 36 300 i landsdelen. Bakgrunnen for nedgangen er i stor grad høyt slakteuttak i Finnmark i perioden 2013 til 2016.

fig 15.

Jordbruksareal og antall jordbruksbedrifter i Nord-Norge.

Kilde: SSB

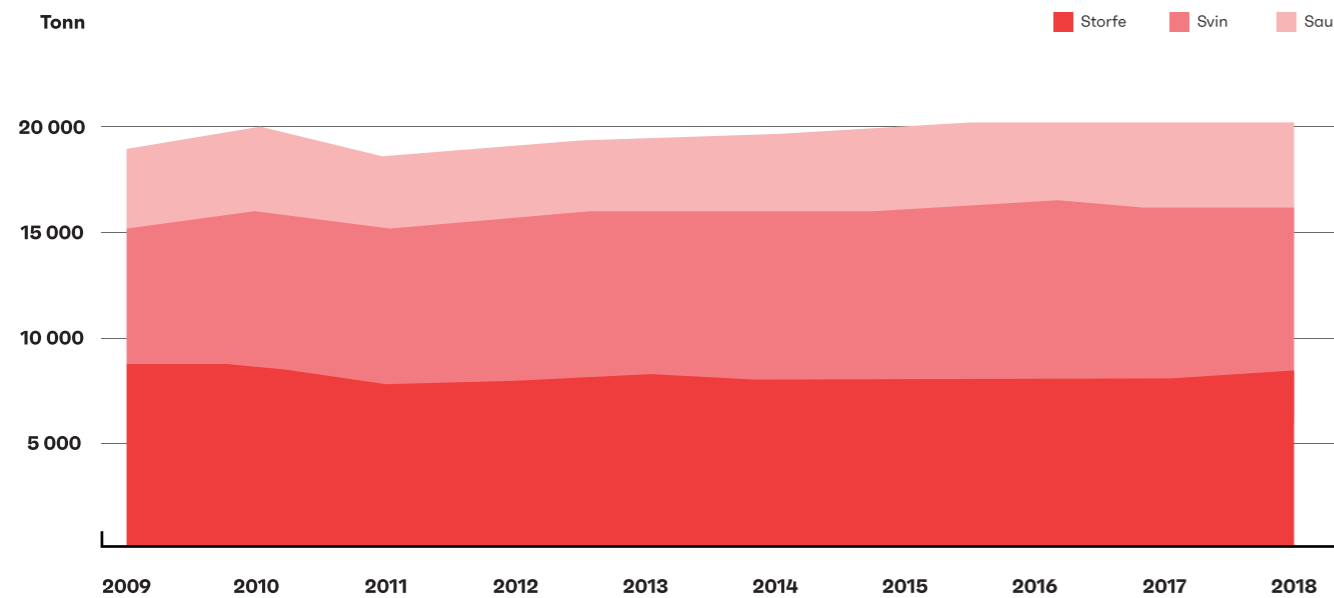

fig 16.

Slakt godkjent til folkemat 2009–2018 (tonn).

Kilde: SSB

Bygg og anlegg – hard konkurranse fra utlandet

Det er fortsatt høy aktivitet i bygg- og anleggsnæringen i landsdelen, selv om nivået målt i igangsatte kvadratmeter falt noe fra 2017 til 2018. Fallet forklares med at det ble satt i gang færre leilighetsbygg. God aktivitet og investeringsvilje i øvrig næringsliv, og store offentlige infrastruktur- og byggeprosjekter, bidrar positivt.

Byggebransjen er i endring, med vekt på omstrukturering, bærekraft og digitalisering. Næringen står for 25 prosent av alt avfall i Norge og er også en av næringene som omfattes av EUs utvidede styringssystem for klimapolitikken. Næringen utfordres også av sterk internasjonal anbudskonkurranse ved større prosjekter og sammensatte systemleveranser i forbindelse med infrastrukturprosjekter i landsdelen. En nøkkel til å styrke konkurransekraften er å utvikle bransjesamarbeid og bedriftsnettverk som åpner for å kunne levere totalentrepriser. Her vil bedriftenes kompetanse om bygging i kaldt klima kunne gi konkurransefortrinn. Dette krever også andre kontraktregimer og anbuds-

betingelser, der oppdeling av store kontrakter i faser og områder gjør at nordnorske bedrifter kan utnytte sine lokaliseringfortrinn og sin spisskompetanse til å være konkurransedyktige. Dette var blant annet et moment som ble vektlagt av Statnett da man skulle ruste opp linjenettet i nord.

Bygg- og anleggsnæringen vil også kunne forbedre sitt klimaregnskap og utslipp ved å øke gjenvinningen av avfallsressurser og betong, og ved å øke bruken av tre som byggemateriale. Økt bruk av tre og massivtre (krysslimt tre) i byggenæringen vil medføre vesentlig redusert klimaavtrykk sammenlignet med stål og betong på grunn av lavere energibehov i produksjonen. Det satses derfor på å styrke kompetanse og forskning for utvikling av bygg- og anleggsnæringen i en mer bærekraftig retning gjennom etableringen av BA-Senter Nord i forbindelse med FoU- og utdanningssmiljøet i Narvik knyttet til kaldt klima. I Alta er klyngen Smart Construction Cluster etablert for å styrke kompetansegrunnlaget og samarbeidet om utvikling av trebasert materialteknologi og bruk av digitalisering. Klyngen er under utvidelse i Troms og Nordland.

Gjennom det digitale veikartet for bygg-, anleggs- og eiendomsnæringen har bransjen satt som mål å være digitalisert innen 2025. Dette vil gi gevinster som kostnadsreduksjoner, raskere prosjektgjennomføring og lavere klimagassutslipp. Nordnorske Entreprenørers Serviceorganisasjon har i en årrekke kjørt kompetanseprosjekter knyttet til digitalisering for medlemsbedrifter i landsdelen.

Antall personer som er sysselsatt i bedrifter med aktivitet i bygg- og anleggsnæring, økte med 1,8 prosent i landsdelen fra 2017 til 2018. Veksten i sysselsettingen var noe svakere enn det nasjonale snittet, som var 3 prosent. Totalt var det 21 316 sysselsatte med arbeidssted i Nord-Norge.

I 2017 var det 4728 bedrifter i landsdelen innenfor bygg- og anleggsnæringen, tilnærmet likt som i 2016. Totalt omsatte næringen for 46,4 milliarder kroner, en vekst på hele 9,8 prosent fra 2016.

Samtidig er det innenfor denne næringen at vi finner flest konkurser. Av de 295 foretaks konkursene i landsdelen i 2018 var hver fjerde konkurs (25,8 prosent) innen bygg og anlegg. Forklaringene på konkursene er mange, men én av dem er hard konkurranse fra utenlandske aktører.

Handlevanene er i endring

Varehandelen er landsdelens største private næring målt i sysselsetting. Ved utgangen av 4. kvartal 2018 var nærmere 28 000 personer ansatt i varehandelen; det tilsvarer 11,6 prosent av den totale sysselsettingen. Bare offentlig sektor har flere arbeidsplasser. Varehandelen er i endring, og nasjonalt og internasjonalt har man vært vitne til at flere store kjeder har gått konkurs det siste året. Dette har også fått konsekvenser for avdelinger i landsdelen. Netthandelen vokser, og forbrukermønsteret er i endring.

Ifølge Klarnas rapport «Nordmenns shoppingvaner på nett» ønsker flertallet blant de unge mellom 18 og 35 år å kunne gjøre alle sine kjøp på nett. De opplever også i større grad at de kan undersøke og finne best pris og riktig leveringsalternativ. De som er eldre enn 35 år, kjøper i større grad det de trenger, raskt, og

flertallet kjøper i fysiske butikker om de må velge. 52 prosent av nordmenn handler på mobilen – og vi handler mest og oftest på kvelden.

19 kommuner i landsdelen har en omsetning i detaljhandelen (dagligvarehandel og faghandel) som er høyere enn det befolkningsgrunnlaget skulle tilsi. Det vil si at omsetningen per innbygger er høyere enn landsgjennomsnittet. Disse kommunene har en rolle som regionalt senter for handel, med et handelstilbud som tiltrekker kunder fra flere omkringliggende kommuner. I mange kommuner i landsdelen er ikke befolkningsgrunnlaget stort nok for etablering av mange typer handelskonsepter.

Det var også i disse regionale sentrene for handel at mye av sysselsettingsveksten i detaljhandelen fra 2017 til 2018 kom. Størst sysselsettingsvekst var det i Bodø (+84), Tromsø (+64), Sortland (+55), Meløy (+32) og Alta (+20). Totalt var det en vekst på 249 sysselsatte (1,3 prosent) fra året før. Blant de kommunene som har størst fall i sysselsettingen, finner man Vadsø (-34), Tana (-13), Sørreisa (-13), Lurøy (-12) og Øksnes (-10).

Varehandelen i landsdelen omsatte for 122 milliarder kroner i 2018. Av dette utgjorde detaljhandelen 46,3 milliarder kroner. Veksten i detaljhandelen i Nord-Norge var på 1,5 prosent fra 2017; til sammenligning var den nasjonale veksten 2 prosent. Veksten i detaljhandelen er fortsatt positiv, men har gått ned de siste årene. En viktig forklaring er hard konkurranse med nasjonal og internasjonal netthandel.

Ifølge Klarna er Finnmark det fylket i Norge hvor beboerne i snitt handlet mest på nett – hele 46 prosent over gjennomsnittet for Norge. Nordland, Sogn og Fjordane og Troms følger etter med 18 prosent over landsgjennomsnittet. Går man ned på kommunenivå, har Nord-Norge de ni øverste plassene. Det som også kjennetegner disse kommunene, er at de har et begrenset varehandelstilbud i egen kommune, og omsetningen i detaljhandelen ligger under landsgjennomsnittet (med unntak av Hammerfest). Dette betyr at mye av handelslekkasjen som tidligere gikk til regionale kjøpesentre, nå dekkes gjennom å bestille varer på nettet. Dette kan igjen være med på å svekke deres kundegrunnlag og lønnsomhet.

fig 17.

De ti kommunene med størst omsetning i detaljhandelen per innbygger i Nord-Norge 2018.

Kilde: SSB

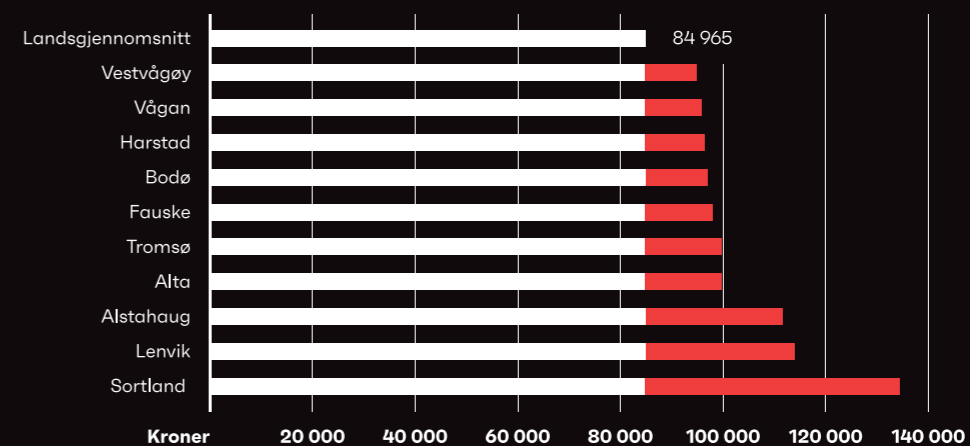
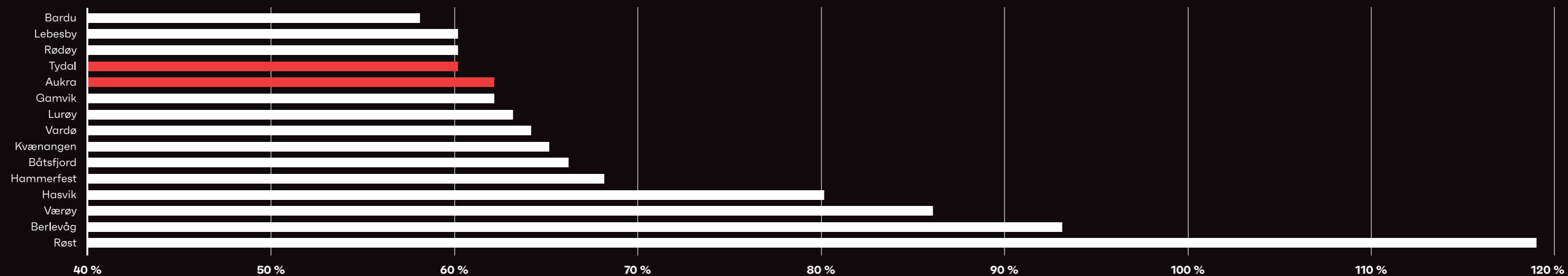

fig 18.

Netthandel per capita – de 15 kommunene som ligger mest over landsgjennomsnittet i 2018.

Kilde: Klarna

Reiseliv – profesjonalisering og opplevelsesøkonomi gir vekst

Det er svært høy aktivitet i reiselivet i nord. Økt profesjonalisering og satsing på opplevelsesøkonomi, kombinert med en vellykket satsing på vinterturisme, gir resultater.

Den siste Turistundersøkelsen fra Innovasjon Norge bekrefter Nord-Norges konkurranseposisjon og høyere vekstpotensial ved at landsdelen og naturen her i større grad enn andre regioner er hovedmotivasjonen for de reisende til å besøke Norge.

Dette har gitt utslag i en vekst i antall hotellovernattinger på 3,7 prosent for første halvår i 2019, sammenlignet med tilsvarende periode i 2018. Totalt i 2018 ble det gjennomført 2 722 331 overnattinger ved hoteller i landsdelen. Tilsvarende tall for campingplasser var 743 635. Veksten fra første halvår 2018 til første halvår 2019 var på 6 prosent.

De tradisjonelle overnattingsbedriftene opplever i større grad konkurranse fra bookingplattformer som Airbnb, VRBO, HomeAway og Flipkey. I Nord-Norge ble det i 2018 reservert totalt 696 727 romdøgn gjennom Airbnb. Sammenligner man første halvår 2019 med tilsvarende periode i 2018, har det vært en vekst i antall reserverte romdøgn på 32,5 prosent, ifølge data fra Telleren.

Det siste året har man også sett eksempler på at oppkjøpsfond som Nord kapitalforvaltning og Longship har kjøpt opp en rekke reiselivsbedrifter i landsdelen. Ut fra deres strategiske vurdering gir økt fritid og voksende opplevelsesøkonomi grunnlag for vekst, og med kapital og konsentrert eierskap kan man strukturere aktivitetene bedre i verdikjeden. Dette er i seg selv en positiv utvikling. Interessen fra investorer indikerer at den betydelige satsingen på kompetanseoppbygging og nyskaping basert på unik natur og kulturbaserte opplevelser bærer frukter.

Reiselivet er svært avhengig av både fellesgoder i form av samfunnmessig infrastruktur og offentlige tjenester for å kunne levere konkurrerende opplevelser. Samtidig er ressursene til utvikling av destinasjoner svært begrensede i forhold til nødvendige oppgaver, og dette gir mindre kapitaloppbygging for næringen til å gjøre investeringer.

Ifølge tall fra Cruise Norway var det 378 anløp av cruiseskip i nordnorske havner i 2018, en vekst på 37 fra 2017. Aktiviteten domineres av Tromsø og havnene rundt Nordkapp (Nordkapp, Lakselv og Kjøllefjord), og samlet står disse for over halvparten av anløpene. Veksten de siste årene har ført til at enkelte destinasjoner i landsdelen begynner å føle på at man har nådd et metningspunkt for hvor mange turister man kan ta imot. I tillegg er det økt oppmerksomhet på forurensning fra cruiseskipene og de begrensede ringvirkningene cruiseanløp har for lokalsamfunnene. Det er derfor viktig å få til en utvikling av cruisenæringen under nye og bærekraftige rammebetingelser som også bidrar til økt verdiskaping på land.

fig 19.

Nord-Norges andel av KIFT-næringene i 2018.

Kilde: PANDA

Kunnskapsbaserte tjenesteytere i nord

Kunnskap blir et stadig viktigere konkurransefortrinn for innovasjon, økonomisk utvikling og vekst. I kjølvannet av dette har andelen kunnskapsarbeidsplasser økt i den vestlige delen av verden, der den største veksten har kommet innenfor KIFT-næringene (kunnskapsintensiv forretningsmessig tjenesteyting). I 2018 var 17 809 personer sysselsatt i KIFT-næringen i Nord-Norge, en økning på 642 personer fra 2017.

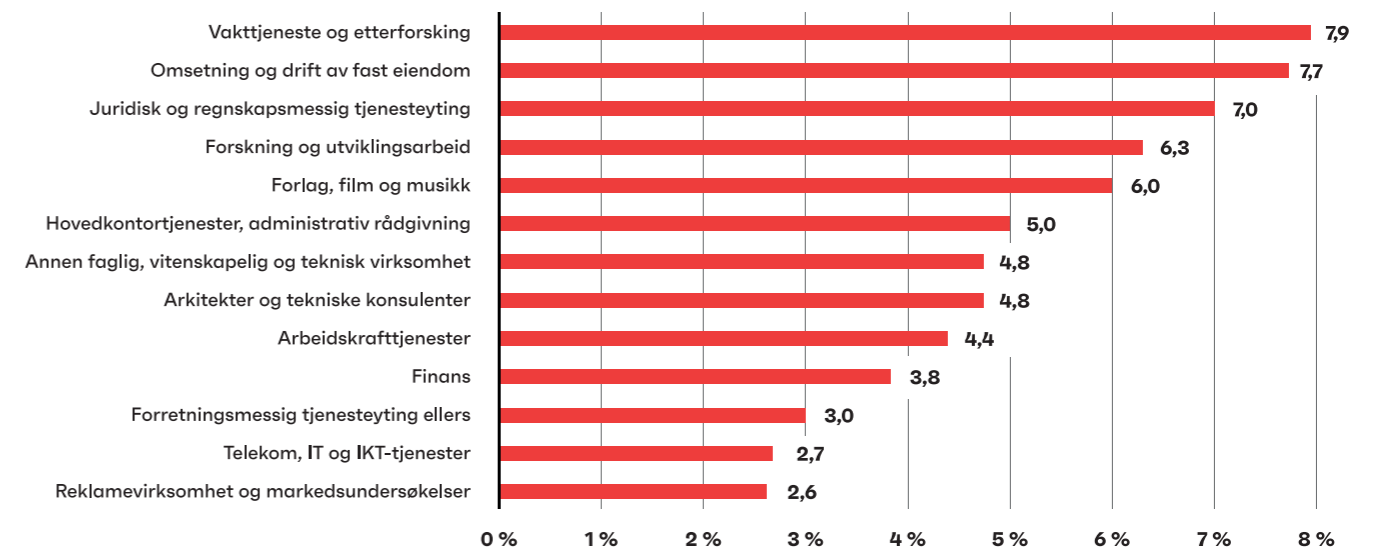
Kunnskapsarbeidsplassene er i stor grad et storbyfenomen. Nærheten til statlige etater, hovedkontor og høyskoler og universiteter er en viktig årsak til dette.

I Nordland utgjorde KIFT-næringene 6,9 prosent av all sysselsetting, mens andelen for Troms og Finnmark var på henholdsvis 8,5 og 6,1 prosent. Samtlige nordnorske fylker er nettoimportører av KIFT-tjenester, og det er bare fire fylker i landet som er nettoeksportører: Oslo, Sør-Trøndelag, Akershus og Hordaland.

I 2018 sysselsatte KIFT-næringene 2297 personer i Finnmark, 7367 personer i Troms og 8145 personer i Nordland. Samtlige fylker hadde en økning i sysselsatte fra året før. Nordland utgjorde 2,2 prosent av landets KIFT-ansatte, mens tilsvarende andel for Troms og Finnmark var på henholdsvis to og 0,6 prosent.

Offentlig sektor var den største bidragsyteren innenfor KIFT-næringene, med totalt 2763 stillinger i Nord-Norge i 2018. Også bygg- og anleggssektoren er viktig, med 1026 stillinger.

Eksempler på KIFT-bedrifter i Nord-Norge er DIPS og Private Barnehagers Landsforening i Bodø, Momek Techteam i Mo i Rana, Andøya Space Center på Andøya, Northern Research Institute i Narvik, Akvaplan-niva og Microsoft i Tromsø og Rambøll Norge i Alta.

Kompetanse

s58 – 63

Humankapitalens utvikling i nord – tilpasset behov og muligheter?

Den nasjonale og regionale kapitalbasen består av mer enn 75 prosent humankapital. Utviklingen av denne kapitalen er den viktigste faktoren for økonomisk utvikling. Humankapitalens fremtidige verdi vil både være avhengig av hvordan den er sammensatt, og hvilken relevans den har for utvikling og omstilling på landsbasis og i regionen.

En nylig foretatt nullpunktsanalyse utført av Samfunnsøkonomisk analyse ved inngangen til regionreformen viser at de tre nordnorske fylkene er de som har størst utfordringer med å få tak i tilstrekkelig og riktig kompetanse ut fra bedriftenes behov.

Ifølge NIFU/NHOs kompetansebarometer økte andelen bedrifter som har et udekket kompetansebehov, mellom 2015 og 2018. I 2018 oppga nesten to tredjedeler av bedriftene at de hadde udekket kompetansebehov. Funnene er i tråd med tilsvarende undersøkelser i Storbritannia. Dette viser at det vil være en viktig oppgave i de nye regionene i nord å styrke tilgangen på relevant kompetanse og rigge utdannings- og inntakssystemet i tråd med næringsstrukturen og behovene i landsdelen.

Global konkurranse kan, sammen med digitalisering av offentlig og privat sektor, bidra til å øke utfordringene med å rekruttere personer med riktig kompetanse til Nord-Norge. Samtidig ligger det et betydelig uforløst, digitalt potensial innenfor utdanningssektoren. En offensiv tilnærming til digitalisering fra utdanningsinstitusjoner vil kunne skape nye muligheter for å tilby utdanning og videreutdanning der folk bor, tilpasset brukernes behov og tilgjengelig tid.

De sysselsatte i landsdelen har lavere utdanningsnivå enn snittet for landet. Troms ligger tettest opp mot de nasjonale tallene. I Finnmark hadde 25,3 prosent av de sysselsatte grunnskole som høyeste utdanningsnivå i 2018. Det nasjonale snittet var 18,5 prosent. Nordland har en høy andel med videregående skole som høyeste utdanningsnivå (41,8 prosent), mot 38,7 prosent nasjonalt. For kortere universitetsutdanning er det mindre som skiller mellom fylkene og nasjonalt. For universitets- eller høgskoleutdanning over fire år, er det 6,23 prosent av de sysselsatte i Nordland som har dette som høyeste nivå, mens tallet for Finnmark er 6,55 prosent. Troms ligger på det nasjonale nivået med 10,8 prosent. Blant sysselsatte i Nord-Norge (15–74 år) er det flest

med utdanning innen fagfeltene allmenne fag, naturvitenskapelige fag (håndverksfag og tekniske fag) og helse-, sosial- og idrettsfag. Det er færrest med utdanning innen samfunnsfag og juridiske fag, humanistiske og estetiske fag, og primærnæringsfag.

Frafallet i den videregående skolen har vært, og er fortsatt, en stor utfordring i Nord-Norge. 21,2 prosent av elevene i Finnmark som startet på videregående utdanning i 2013, hadde fem år senere sluttet før fullført studieløp. Dette gjorde Finnmark til fylket med størst frafall i Norge, fulgt av Nordland. Troms hadde den fjerde svakeste verdien i landet. Trenden er imidlertid positiv: Andelen som slutter underveis, er nedadgående.

I perioden fra 2008 til 2018 har antall elever i grunnskole i Nord-Norge gått ned med 10 prosent til om lag 55 000. Antall elever i videregående opplæring er i samme periode redusert med 6,7 prosent. Samtidig har antall elever på studieforberedende utdanninger økt, mens det er blitt færre elever på yrkesfaglige studieretninger.

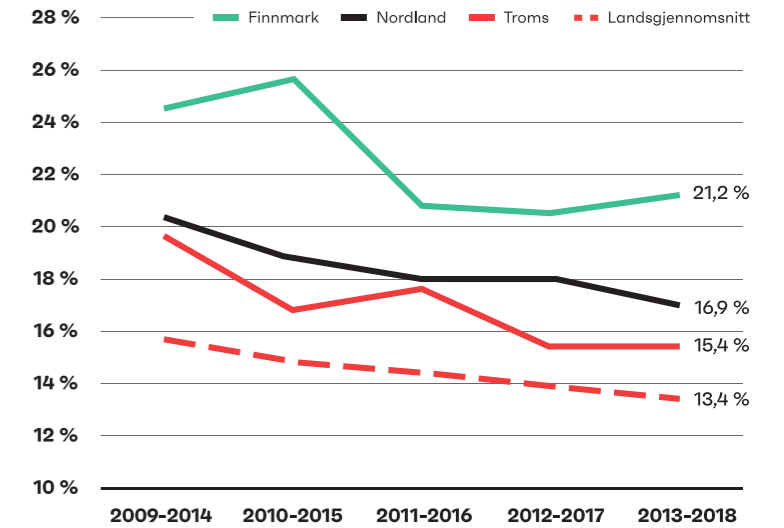

fig 21.

Andel elever som har sluttet i videregående skole i Nord-Norge 2009–2018.

Kilde: SSB

Det har vært en økning i antall elever med innvandrerbakgrunn innenfor videregående opplæring i Nord-Norge – fra 874 elever i 2008 til 2706 elever i 2018.

I 2018 var det 23 931 studenter i høyere utdanning ved utdanningsinstitusjoner i Nord-Norge. Flest studenter finner man i Troms (54,5 prosent) ved UiT Norges arktiske universitet. Andelen studenter var tilnærmet uendret fra 2017 til 2018. Ser man på andelen av befolkningen over 16 år med universitetsutdanning, har denne økt i samtlige fylker i landsdelen. Det er flere kvinner enn menn som utdanner seg ved universitetene i Nord-Norge.

For 2019 var det 42 050 søkere til utdanningssteder for høyere utdanning i landsdelen, som utgjør 30 prosent av alle søkere på nasjonalt nivå. Det er en nedgang på 922 søkere fra 2018.

De mest populære studiene etter antall søkere per studieplass i 2018 var dyrepleie og barnevern på Nord universitet, og tannpleie og fysioterapi ved UiT Norges arktiske universitet. Blant utdanningsområdene er helsefag, idrett og mediefag mest attraktivt, hvis man ser på antall søkere per utdanningsområde.

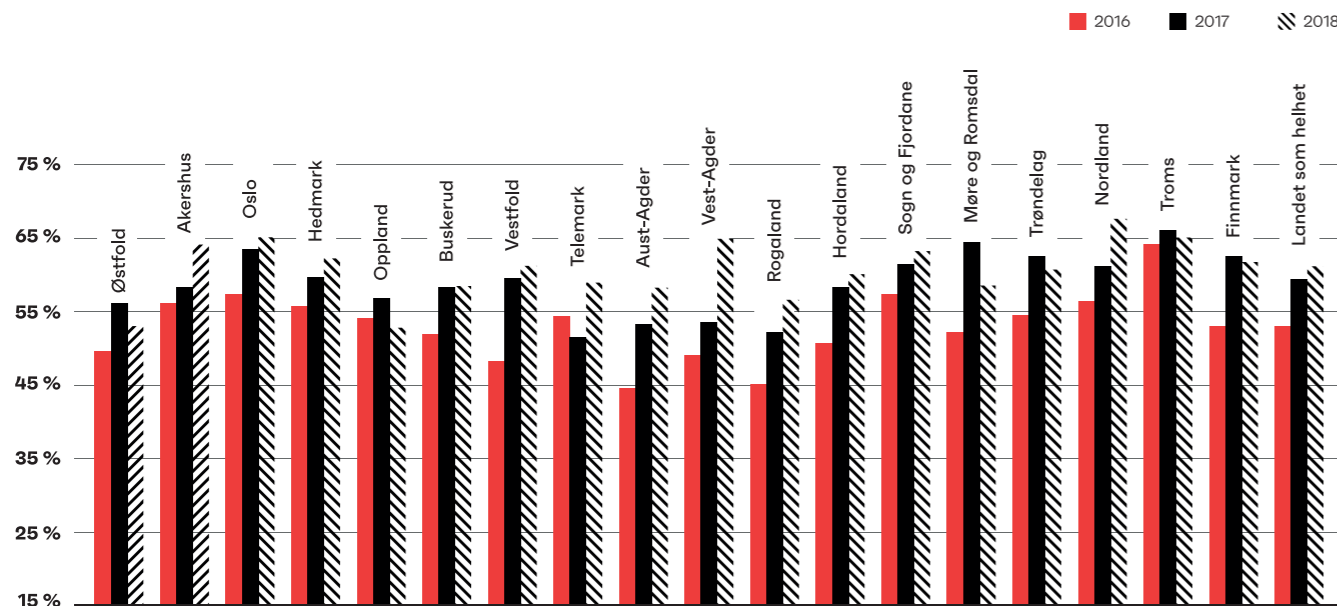

fig 20.

Andel av virksomheter med udekket kompetansebehov siste fem år i 2016–2018, fylkesfordelt.

Kilde: NIFU/NHOs kompetansebarometer

Antallet førstegangssøkere har økt både ved UiT – Norges arktiske universitet og Nord universitet i perioden 2013 til 2018. For UiT er noe av forklaringen knyttet til sammenslåingen med henholdsvis Høgskolen i Finnmark i 2013 og høgskolene i Harstad og Narvik i 2015. Tilsvarende kan noe av økningen ved Nord universitet forklares med sammenslåingen med høgskolene i Nesna og Nord-Trøndelag i 2015. Utover dette har det vært en reell økning i antall førstegangssøkere i denne perioden til de to nordligste universitetene.

Har de sysselsatte riktig kompetanse?

Navs bedriftsundersøkelse kartlegger at det i 2018 var størst andel virksomheter i Nordland, Akershus og Finnmark som oppga at de hadde mislyktes med å rekruttere arbeidskraft, eller at de hadde vært nødt til å ansette noen med annen eller lavere formell kompetanse enn den de søkte etter. Utfordringene var litt mindre i Troms, som kom på en femteplass i denne undersøkelsen. I 2019 er det størst andel bedrifter Vest Viken (Buskerud, Asker og Bærum), som har opplevd dette som en utfordring, dernest Oslo, Troms og Nordland. Lav svarprosent blant bedrifter i Finnmark gjør at de ikke er med i 2019-tallene.

Funnene i Navs bedriftsundersøkelse blir i stor grad bekreftet av NHOs kompetansebarometer for 2019. Det viser at det er bedriftene i NHO Nordland, NHO Arktis og NHO Viken Oslo, som har størst udekket kompetansebehov – alle med andeler mellom 60 og 65 prosent. Samtidig peker rapporten på at det er små forskjeller mellom regionene, og at det er få som skiller seg ut.

Antall personer virksomhetene trenger

I bedriftsundersøkelsen estimerer Nav behovet for arbeidskraft i de ulike fylkene. Til sammen oppga de tre nordligste fylkene at de manglet 7950 personer i 2018; Nordland manglet 4050, Troms 2450 og Finnmark 1450. Andelen virksomheter som oppga at de hadde alvorlige rekrutteringsproblemer, var ganske lik i de tre fylkene: 19 prosent i Nordland, 18 prosent i Finnmark og 17

prosent i Troms. Sammen med Akershus hadde de tre nordligste fylkene størst utfordringer med rekruttering i 2018. Våren 2019 oppgir virksomheter i Nordland og Troms at de mangler henholdsvis 4850 og 2500 personer. Økningen i antall personer som virksomhetene trenger, er størst i Nordland, med 19,8 prosent. Andelen virksomheter som svarer at de har alvorlige rekrutteringsproblemer, har imidlertid økt mest i Troms, og da med 4 prosentpoeng til 21 prosent. For Nordlands del gjelder det samme for 19 prosent av virksomhetene. Sammen med Vestre Viken er det i Troms og Nordland vi finner størst andel virksomheter som oppgir at de har alvorlige rekrutteringsproblemer i 2019.

Type arbeidskraft virksomhetene trenger

I Nordland og Troms er etterspørselen etter arbeidskraft i 2019 størst innenfor helse- og sosialtjenester. Troms mangler alene 540 personer innenfor dette tjenesteområdet. Blant disse er 200 sykepleiere, 160 helsefagarbeidere og 50 spesialsykepleiere. Etterspørselen etter ulike typer ingeniører er også stor i begge fylkene.

Blant praktiske håndverksyrker med fagutdanning er det størst mangel på lastebil- og trailersjåfører, helse- og omsorgsarbeidere, tømrere, snekkere, rørleggere, elektrikere, kokker og renholdere. Ser vi på praktiske yrker i industrien med fagbrev, er det størst etterspørsel etter sveisere, mekanikere, automatikere og betong- og platearbeidere.

Vektlegging av forskning og nyskaping

Det ble utført 3102 FoU-årsverk i landsdelen i 2017. Til sammenligning var tilsvarende tall for 2011 og 2007 henholdsvis 2356 og 1986. 780 av FoU-årsverkene ble utført i næringslivet. Flest FoU-årsverk finner man i universitets- og høgskolesektoren, med 1494, og over 60 prosent av disse årsverkene var sysselsatt i Troms.

Det har vært en jevn økning i antall nye foretak i landsdelen de siste fem årene, men antallet sysselsatte i disse selskapene har hatt en mer stabil utvikling.

Det ble gitt om lag 13 milliarder kroner (foreløpige tall) i ulike tilskudd til bedrifter i Norge i 2018. 1,1 milliarder kroner gikk til landsdelen, og over halvparten av dette (623 millioner kroner) gikk til Troms. Bedrifter i Nordland og Finnmark mottok henholdsvis 378 og 104 millioner kroner i tilskudd. Det er forskjell mellom fylkene i forhold til hvilken virkemiddelsaktør som bidrar mest. Norges forskningsråd ga mest støtte i Troms, mens SkatteFUNN var størst i Nordland. I Finnmark var Innovasjon Norge viktigste kilde til tilskudd.

I 2018 ble det gitt 2,3 milliarder kroner i lån, garantier og annen risikokapital på landsbasis. Av disse fikk Nordland 458 millioner kroner, Troms 173 millioner kroner og Finnmark 112 millioner kroner. Samtlige bedrifter i de tre fylkene fikk innvilget midlene fra Innovasjon Norge.

For å skape økt konkurransekraft i nordnorsk næringsliv er det nødvendig å styrke relevansen og bruk av

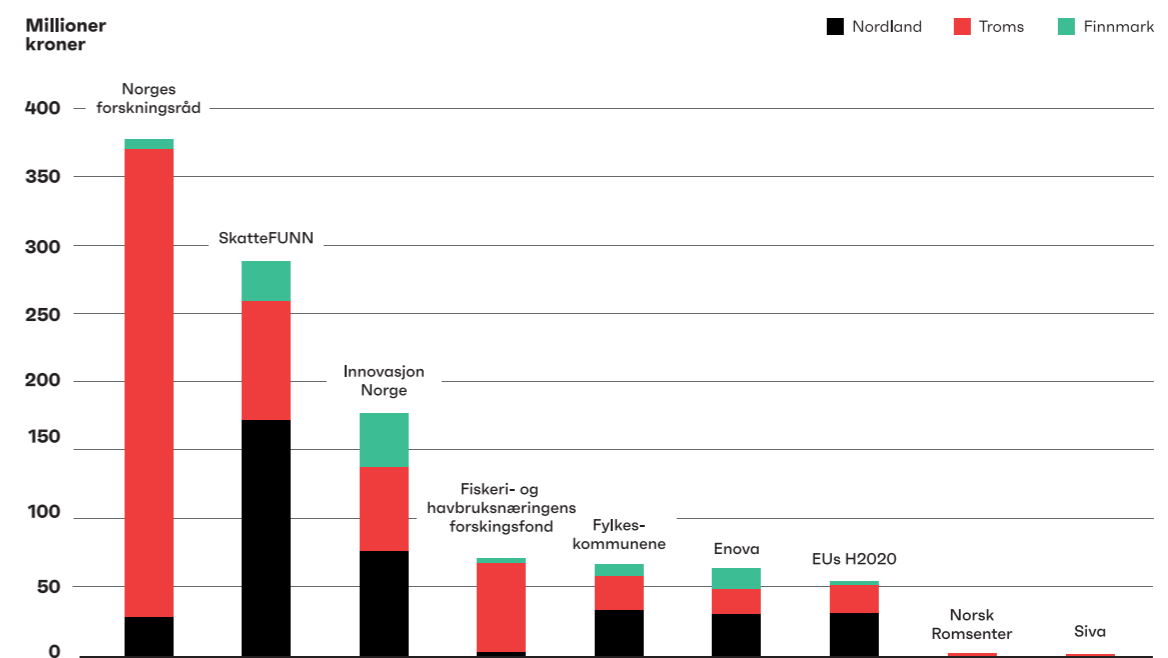
forskning, noe også satsingen på smart spesialisering legger opp til. Sammenlignet med andre land scorer Norge og landsdelen lavt på næringslivets bruk og finansiering av forskning. Dette henger både sammen med at mye av finansieringen av forskningen skjer med offentlige midler, og at virkemidler for å stimulere økt bruk av FoU ikke henger godt sammen. Eksempelvis viser SkatteFUNN betydelig vekst i bruken, men skatteincentivet resulterer i begrenset grad i kjøp av FoU-tjenester eller større FoU-prosjekter.

Universiteter og forskningsmiljø må ha relevant kompetanse for næringslivet. For å få til dette blir det viktig at næringsmiljøene i landsdelen og det regionale virkemiddelapparatet legger aktivt opp til å trekke til seg tunge nasjonale institusjoner med etterspurt kompetanse. Campus Helgeland er et slikt eksempel, der tilretteleggingen trekker NTNU, Sintef og Nord universitet inn i undervisning og forskning, som er relevant for industrimiljøet.

fig 22.

Fordeling av tilskudd i 2018 i Nord-Norge.

Kilde: SSB

Metode og Referanser: Se en mer detaljert beskrivelse av metode og referanser på www.kbnn.no

Makroomgivelsene internasjonalt

- SSB
- IMF World Economic Outlook – april - oktober 2019
- Statistisches Bundesamt, Tyskland
- SSB - Konjunkturtrendensene
- The Economist - America has half a million fewer jobs than previously thought
- World Economic Forum - Investing in (and for) Our Future
- The Conversation - Huge pension fund deficits are a global crisis in waiting
- OECD - FDI Databank
- IPCC - Special Report on the Ocean and Cryosphere in a Changing Climate

Utviklingen i norsk økonomi

- SSB - Konjunkturtrendensene
- Kunnskapsbanken - Tapere og vinnere i boligmarkedet
- SSB - Konjunkturtrendensene - Rentetoppen er trolig nådd

Nordnorske forhold

- SSB
- E24 - Frykter at brexit kan true norske lokalsamfunn
- FN-Sambandet - Parisavtalen
- IPCC - Special Report on the Ocean and Cryosphere in a Changing Climate
- Kunnskapsbanken - Forventningsbarometret
- Arenaklyngen Arctic Cluster Team
- SSB - Fremskrivninger av etterspørselen etter arbeidskraft i helse- og omsorg mot 2060
- SSB - referert i NRK-oppslaget «Barnekullet som forsvant»
- Samfunnsøkonomisk analyse - Nullpunktsmåling av regionreformen
- Regjeringen - St. meld 47 (2008-2009) - Samhandlingsreformen

Samfunnet

- Regjeringen - Statsbudsjettet 2020
- Senter for forskning på sivilsamfunn og frivillig sektor
- Regjeringen - St.meld nr 10 - Frivilligheita
- Frivillighetnorge - grunnleggende fakta

Menneskene

- SSB
- SSB - Arbeidsinnvandringen øker igjen
- Kunnskapsbanken - Er vi forberedt på hva som venter oss - hva med de unge om 5 år?
- SSB - Ny sentralitetsindeks for kommunene
- NAV - statistikk AFP pr 30.6.2019
- SSB - Økt sysselsetting blant eldre i årene etter pensjonsreformen
- SSB - Arbeidskraftundersøkelsen
- NAV - Nedgang i ledigheten i august

Ressurser og næringer

- SSB
- Fiskeridirektoratet - Fangststatistikk
- Fiskeridirektoratet - Deltakerregistret manntall

- Fiskeridirektoratet - Uttak av slaktet fisk 2019 (fylke)
- Kunnskapsbanken - Alt skal med
- Regjeringen - vurdering av leveringsplikten
- Kunnskapsbanken - Telleren
- Fiskeridirektoratet - Uttak av slaktet fisk 2019 (fylke)
- Kunnskapsbanken - Hvorfor øker lakseprisen så kraftig?
- Fiskeridirektoratet - Statistikk akvakultur - biomsasse fylker
- Fiskeridirektoratet - Havbruksfondet
- Fiskeridirektoratet - Utbetalinger fra Havbruksfondet (2018)
- Fiskeridirektoratet - Tall og fakta om algeoppblomstringen i nord
- DIFI Data Norge - Feltoversikt
- Oljedirektoratet - Oljeordliste
- Kunnskapsbanken Bodø - Levert 2018
- Maritimt forum - Maritim verdiskapingsrapport 2019
- Proff Forvalt - selskapsdata
- Torghatten Nord - årsrapport 2018
- Reuters - China unveils vision for 'Polar Silk Road' across Arctic
- Kunnskapsbanken - Den nordlige sjørute: fremtidsutsikter
- Statkraft - Energikilder - Svartisen
- Statkraft - Energikilder - Nedre Røssåga
- Statkraft - Energikilder - Rana
- Statnett - Et elektrisk Norge - fra fossilt til strøm
- NRK - Startet med google-søk - endte opp med hydrogenfabrikk
- NVE - Vindkraftverk
- E24 - Alcoa skal kjøpe vindkraft i 15 år: Bygger milliardprosjekt i Troms
- Proff Forvalt - selskapsdata
- Miljødirektoratet - utslipp landbasert industri
- Norsk Industri - Energigjenvinningsanlegg besluttet på Elkem Salten
- Miljødirektoratet - utslipp jordbruk
- Innovasjon Norge - årsrapport 2017 og 2018
- Difi - Data Norge - leveranser til slakteri i landbruket 2018
- Difi - Data Norge - leveranser til meieri i landbruket 2018
- Forskning.no - Enorm utregning: Så ille er kjøtt for miljøet
- Landbruksdirektoratet - statistikk reindrift
- Smart Construction Cluster - Arenaklynge for trebasert bygg- og anleggsnæring
- Byggenæringens Landsforening - digitalt veikart for BAE-næringen
- Klarna - Nordmenns shoppingvaner på nett
- Innovasjon Norge - Turistundersøkelsen for 2018 - sommer
- Kunnskapsbanken - Telleren
- Cruise Norway - cruisestatistikk 2018
- Panda Analyse/Sintef - Fylkesprognoser
- Menon - Rapport Styrkeforholdene i KIFT-næringenes verdikjeder

Kompetanse

- SSB
- Samfunnsøkonomisk analyse - Nullpunktsmåling regionreform
- Open University - Business Barometer Report 2019
- NHO - Kompetansebarometeret 2019
- NAV - Bedriftsundersøkelsen 2019
- NFR - Indikatorrapporten 2019 m/vedlegg
- NFR - Tall og statistikk